

اقبال زندآ دینک

(حیاتِ اقبال) بلوچی

مترجم
غوث بخش صابر
(تمنځښ کارکردگی)

اقبال اکادمی پاکستان

(C)

کتاب عنام : اقبال زندآدینک
 ت્રાર : غوث بخش صابر
 كپيويژكپوزر : عزيز جمال الدينى
 اوّلى چاپ : 2012ء
 بپها :
 دانگ :

ISBN :

دران غور دیر پاندیں پت انت یک اپنیں بر اقیں کپوتے بازیں جان چکڑاں انت برے
برے ہنچوں جھل ء ایریدنٹ گو شے ڈگار ء بخت ء طالع ء جہہ جنگ کدی چوشیں رُز بالادی ء
گپت کہ چو استال ء آزمان ع دبما گروشک وارت۔ چندی مردم آئی دست آرگ ء دستاں
چست کلت کہ قابو ء بہ ایت، ہر یکے گنوں بوان انت بلے کپوت کسی دست ء نہ ایت۔ شریں
دمان غمسا ہتے گوست ناگت ء آئی چلے جت ء آتک منی گٹ ء کپت۔ چہ آزمان عن گلز مین ء
گروشکے وارت جلو ہے ع دروشم گپت۔

شیخ نور محمد ء ہے واب دیست غچہ سرت آئی و تی دل ء ہے پیسہ ہمسد کی ع گنج مارہت کہ خدا
آرزا چوشیں بچ دنست کہ پد دین اسلام ع حذمت عناء درکاریت، غ بوت ہم ہنچش ۳ زی قعدہ ء
۱۴۹۳ھ عیسوی ع لیکھ ء ۹ نومبر ۷۸ اپنیگ ات جمعہ ع صباہ ء انگت با گنگ ع گوانک تو ارشہار گران
انتنت کہ شیخ نور محمد ملکی ع دوار جاہ ع یک جھرے ء ہمار غلبی بشارت ء دروشم رست غ پیدا اور بوت
چک عسری تو ارجلہ ماں تالا نیں با گانی الہام ء ڈن مارگ نہ بوت ات۔ شیخ نور محمد ء را کہ حال
رست آ آتک ہے آزماس گوازیں تو ارج پھج آ ورت غ آئی نام محمد اقبال پر کت۔

شیخ نور محمد کشمیر ع سپر و پنڈت اپنی چہ او بادع ات۔ غازی اور نگ زیب عالمگیر ع نوبتاں آئی یک
ہن پیر کے ء اسلام قبول کت ہر یک پشتے ء یک نہ یک چوشیں الٰم ء بوتہ کہ آ آئی ایکا گوں دل ء
راجو ڈینگ ایش ہم اچ ہمار یوداں یکے ات۔ پیر بیان کہ کشمیر اشت گڑاں سیاکلوٹ ء آتک جہ
مند بوت انت، ایشانی پت شیخ محمد رفیق ع کھٹیگان ع میگ ع لوگے آباد کت غ کشمیری شال غ لمحانی
بہا غ نیاد ع کار بنا کت۔ گندگ ع چوش کیت کہ آ غ آئی کستریں بر ات شیخ علام محمد ہمید اال پیدا بونگ
انت ہمید اال رست مزن بوت غ دوار جاہانی واہنڈ بوت انت رندرے غ شیخ محمد رفیق چوڑی گرانی
بازار ع لڈت آتک کہ نوں اقبال بازار عناء پر انت یک گونڈیں لوگے گپت ہمائی تھا جہہ مند

بوت انت تاں زندع گذ سراں ہمیداں جھلکیر اتنت آئی مرگ ءرنديشخ نور محمد ہميشي رکنک ء یک دو طبعتنيں لو گے ء دودکان په بہا گپت انت عجبه منندی ء را شہزادات اقبال ہے لوگ ء ودی بوت۔ بُر زیں بان ء کساس کسانیں کڈک، روآ سانی نیگ ء پاچ بوسکیں در گیک، ہالگیں جیل ء یک کسانکیں جہلکنی ء بتگیں کشاںی تل ء زندگواز یگ ء کار پد ء مارکشت بنی آدمی ہمیں فطری سوبے په مردان کہ چوشین کڈکانی ٹاہینگ ء چوشین شدتے کارمز بیت کہ آپچر کہن نہ بیت۔ چوشین کڈک ء آئی جہ منند گوں وقی زندع جوڑم بنت کہ چبیگ ء مزن بوآن بنت مہر غمجدت ء ہر کترہ یک نوکیں تجربتے بیت چوش مردم ء تب ء تھر تھریں تجربت ء مارکشت ء عسماہ کنگ ء آہان ء ووت ماں ووت جوڑ یگ ء تو ان پیدا بیت ہچچوش زندع ہے واک ء رابزہ رسیت کہ چب ء چاگرد ء کاساس بنی آدم ء عدل ء ہن تل ء جھلکیر بوان ء روت۔ جہان ء سواد، زندع سواد ء دروشم زوریت اقبال یک ہچچوشین لو گے ء رست ء مزن بوت کہ مرد پچی ہمیں نوبت ء لوگانی بدل ء ٹزل ء چنپے بوتہ ہلکیں چھاک ء چارکل ء پیدا بوسکیں درو شمے کہ آئی تل ء یک خدا آبادیں تھہ باطن ء شہزادہ مان ات مئے نوبت ء ناچھیں آسرات ء آسودگیاں پہک ہے لوگ ء چارکل ء اقبال ء چم پاچ کت انت ایشی تھے بُر زیں بان ء ڈک دلگیں خشاں ساز تگیں جھلی ء نیام ء پاٹکل علگیں بزیں ء جمپو کیں شہارع تران ء گام جنان کہ پت ء گر کاں گرند کشت ء نامات ء دامن ء انباز ء لگیش کعت آئی چرآگ ء روشنائی ء وانگ بنا کت کہ چیز اپنی باطن ء گرو شک و دنت آہانی تل ء باطن ء پیچ شانتت بلے ایشانی المی ہمیں اوہاں ء بر جاہ دارت۔ چرآگ ء روشنائی ء وانوک شریں تھہ باطن ء شہہ زانت بنت معنا ء در بر بنت۔

شیخ نور محمد دیندارے مردے ات په قیچ ء دینی وانگ زانگ ء رائج نجیکھت گوں سیالکوٹ ء گیشتریں ہندی عالماء دوستدارات اقبال کہ ہم اللہ ء عمراء رست تا آرمولا نا غلام حسن ء گوراء بر ترسیت مولانا ابو عبد اللہ غلام حسن شوالہ ء میت ء وانین ات شیخ نور محمد ء اوداں چ پیش ء روا آء بوتہ چ ہمیداں اقبال عو انگ بنا بوت دور ء روع چ قرآن شریف ء وانگ ء بندات بوت کم ء لگیش تن یک سالے ہے جہد جنزان بوت انت کہ یک روچے شہر ء نامی ہمیں دینی عالم

مولانا سید میر حسن ہمودا آتک یک چکے عراہموداں نندگ عدیست کہ چہ آئی دیم ع شان مان غ
بختاوری ع گروہنگ گندگ عجست کت، کئی نیچ انت نوں کسی بوت پادا تک دیم پیش نور محمد ع شت
دوئین چ پیش ع یک دگرے پچھہ آ روک بوتگ انت مولانا ع زور پر دات غسر پد کت کہ تو قی نیچ ع
وانینگ ع تہنا تن مدرسہ ع مدار، پہ آئی نوکیں نوبت ع وانگ ہم سکی ع الی انت ہمید آئی اے واہک
ہم دراکت کہ اقبال ع را آئی دلگوشداری ع بذنت۔ تن چیز کے روچ شیخ نور محمد ع انگر آنگر کرت بلے
وہدے کہ چہ دومی نیمگ ع لوٹ ع راتوان رسان بوت تہ اقبال ع رامیر حسن ع حوالہ کنگ بوت کہ
آئی درجاہ شیخ نور محمد ع لوگ ع کش ع میر حسام الدین ع کو چک ع ات اقبال ع ایداں اردو، فارسی ع
عربی وانگ بنائکت۔ سے سال گوست ہے درگت ع سید میر حسن ع اسکاچ مشن اسکول ع ہم
وانینگ بنائکت اقبال ع ہم ہموداں مان دات بلے کھنیں رپک وقی جاہ ع بر جاہ بوتگ انت چ
اسکول ع کہ واتر کت استاد ع حد ع کا تک میر حسن چہ ہماشہ شناہیں استاد افی یات گارے ات کہ
آہانی زند ع مول ہے کیمین ات، وانگ غ وانینگ بلے ہے وانینگ ایوک کتابانی تاک لیئینگ نہ
بوتہ شریں نوبتاں استاد مرشد بوتگ انت میر حسن ع ہم ہنچوں کت آچ درستیں اسلامی علم ع زانتاں
شرسر پد ات۔ نوک نوبتیں علم ع سرا ہم گھمیں چم پر دارے ات ابید چ لیشی لبزاںک، معقولات،
زبان زانی غور یاضیات ع ہم چکین وصف ع واهندا ت شاگردان ع وانینگ ع درگت ع لبراؤ کنی بتے
شوں داشت ات چو مہ بیت کہ علم تہنا یاتانی تل ع بند بمانیت بلکن مارئشہ ہم بداریت عربی، فارسی
اردو غ بخارانی لکھ ع شعر غ پتاریات انت یک شعرے ع پچھے چک ع دگہ ہنچیں بے کساس
شعر دپ گال گلت انت۔

مولانا ع وانینگی چست ایریا ز لکش بوتگ انت بلے انگت ہم چہ وانگ ع ہمرو پی راہنڈ ع
گستانہ بوتہ۔ حافظ قرآن ہم بوتہ ع عاشقہ ہم، شاگردان آرزا شاہ صاحبے نام داتگ ات۔
بنی آدمی سیادی ع باز خیالے داشت بیکاس مہربان، سادہ تب، قناعت دار، غشوریں وشیں بتے ع
واہندا ت آئی ہمرو پی رپک بوتہ کہ صحب ع نماز وانگ ع رنہ ہدیرہ ع شت دوست ع عازیزانی قبراء
پا تھونت چ او داں کہ کا تک شاگردان ع تویی رہچار دیست گڑاں آہانی سبق ع درونت اشکت انت

آہاں ۽ وانینگ گس ۽ واتری ۽ جمائی کرد جاری آت نوں کہ اسکول ۽ روگ ۽ وہنہ یک کا تک زوت زوت سبارگ گنگ ۽ رند اسکول ۽ وتا رسکت شاگرد ھم آئی کش ۽ گوں بوتگ انت ٹیوگیں روچ اسکول ۽ واعیت بیگد ۽ گوں شاگرد اس پچیگ ۽ گس ۽ واتر کت کہ تن شپ ۽ وہ دے ۽ وانینگ روان بوتہ اقبال ۽ را آئی باز دوست داشت و ت اقبال ھم پا اسٹاد ۽ ندر غربان آت اقبال ۽ شرپداری ۽ جمیں دروشم ۽ ھما وصف کہ نبی چیے ۽ گندگ ۽ کائیت اچ آہاں مزنیں لیکھے شاہ صاحب ۽ ھم نیادی ۽ علم در برگ ۽ کمالے انت۔ سید میر حسن، سر سید ۽ مزن منوگرے ات علی گڑھ ۽ جنزر ۽ را پہ مسلماناں باز سیت مند ماریت آئی رژن ۽ گروشک ۽ اقبال ۽ دل ۽ ھم پا سر سید ۽ مہرا جہ جت ہر چنت ۽ کہتیں ہبراں تپا کی نہ بوتہ بلے ہمیشی پچیگ ۽ ھم تن آخر ۽ ہرجاہ متنگ۔ مسلماناں ھی لوٹگ ۽ ہدوکی واقبال ۽ گسی چیزے بوتگ بلے میر حسن ۽ سون ۽ سکھیں ۽ ہے ہدوکی ۽ را یک علمی ۽ کار بندگی ڪشکے ۽ رسکت۔

اقبال زانت زانگ ۽ پازگی وصف ۽ چہ وقی ھمسریں چکاں قدرے دیما تر ات چہ در کسانی ۽ آئی تھا ھما فکری ماریشت ۽ جھبل بنیں کمال گندگ ۽ کا تک کہ مزنیں سن ۽ مردمانی تھا گندع کیت بلے آپ کتاب ۽ کر مے نہ بوت کہ چوش کنگ ۽ مردم ایوک ۽ ما زگی جو ٿیت۔ زند ۽ حالیني ۽ تحریت نہ ما زگاں بہ بدانست ۽ گر میں ہوں ۽ بہرے مہ بیت آراییب ۽ گوازی ۽ ھم شوق ات چکانی وڑ ۽ لاڑوکی ھم کت، حاضر جواب ھم بوتہ۔ شخ نور محمد ۽ ہے درستیں ہبر دیست انت بلے ھکل ھوکل نہ کت آئی زاویت کہ گوں چوشیں چیز اں ھمیتی وسیدا دی عوست ماں وقی پیدا بیت کہ بیکس اس الی ۽ ارزشیگ انت۔ بزانکہ اقبال ۽ کسانی گوں یک قدرتی پراہ پہناتی ۽ انا گتی تب ۽ گوستگ ات۔ قدرت ۽ آریاصوئی نیں پت ۽ شہزادیتیں اسٹادے بختاگ ات کہ اچ ھمیشی آئی زرد ۽ عقل یک کشی بوتت۔ ایش کہ اقبال ۽ حد ۽ فکر ۽ ماریشت ۽ بے بد لیں انباز گندگ ۽ کائیت ایش پد پشت ۽ ہے کمال ٿہمگیر بوتہ۔ پت ۽ علمی داد ۽ ھما حالینی کہ سہرا کنا کائیت ۽ ماریت انت اسٹاد ۽ وانینگ ۽ سرجی ۽ پیدا اور بوت انت۔

شانزدہ سال ۽ عمر ۽ اقبال ۽ دھنی ۽ چکاں سری درج ۽ سوب کت، تک ۽ وظیفہ گپت اسکا چ

مشن اسکول ۽ دوازدھی درجہ ۽ واک وانینگ ھم بنا بو تگ اتنت پو انکھ اقبال ۽ ایف اے وانگ ۽
دگہ نیگے روگ نہ کپنگ آت۔ ایش ھمانوبت انت کر آئی شاعری ۽ سرجم ۽ بندات بو تگ آت۔
چونائی ۽ گوں شعر ۽ شاعری ۽ آئی نز یک سیادی چے کسانیں عمر ۽ ییدا اور بو تگ ات وہدے وہدے
وت ھم گپتارے پر بست ات بلے ہے باروا گراں سنگین نہ بو ته نہ آئی وقی گپتار کے ۽ را
اشکنا یئنت انت نئیں کہ سو گہہ داشت انت۔ بنشتہ کت پداورت دور دات انت بلے نوں شاعری
کنگ پا آئی تھنا کیں مشکولی نے نہ ات بلکن ارواح ۽ لوٹ ۽ ہدوکی بو تگ ہے روچاں تو یگیں
مز نیں سرڈ گار داغ ۽ نام ۽ گرند کنان آت۔ خاصیں چیئے ۽ اردو زبان ۽ سرا آئی مجھ سپتیں پنج ۽
مہر پوچیگ ۽ کسے ۽ ایاد نہ گپت ھر کس ۽ من ات اقبال ۽ را ہے تو ان در کار بو ته پشا گردی ۽ داغ ۽
نام ۽ دسمبدری بنشتہ کت روان دات کہ قبول کنگ بوت بلے گش گچین ۽ ہے کشاں تن مز نیں
وحدے ۽ نہ منت۔ داغ گل گھیں اسٹادے ات۔ جمیں ہندوستان ۽ اردو شاعری ۽ ہر چنکس
دروشم کہ بو تگ آہنی ترا ھنگ ۽ قدر داتن ۽ داغ ۽ ند چھر کس ۽ دیما تبو ته بلے ہے رنگ پا آئی ھم
نوکیں بھرے بو ته ہر چنٹ ۽ کتن ہے بار یگ ۽ اقبال ۽ گپتار اپنی چھر کاں گچنی سہرا نہ بو تگ آت
بلے داغ ۽ چہ وقی بے میں ۽ ییدا مار ٹنگ کہ ہے گوہراں ترا ھنگ نہ کرزیت ھنچو گوئشت و تارا
چھوٹیت کہ اے گالان ۽ جھل بُرُز ۽ یجیں جواز تے نیست انت بلے اقبال ۽ وقی ھمانوبت ۽
کسانکیں شاعری ۽ ھم مدام پھر بست ہے حال داغ ۽ ھم بو ته۔

اقبال ۽ سیر ھم ہے روچاں بوت۔ ۱۸۹۳ء ۽ ہمی ۽ چکاس سوب ۽ حال رسگ ۽ اقبال
۽ سیر پاگ بو تگ نندوک آت۔ جن چھ سیالکوٹ ۽ دیم پہ گھرات ۽ سر گپتگ آت۔

۱۸۹۵ء اقبال ۽ دوازدھی ۽ سوب کت پا گیشیں وانگ ۽ لا ہور ۽ سربوت۔ ایداں
گورنمنٹ کا لج ۽ عربی اے ۽ درجہ ۽ انباز کنان ہو ٹل عجہ منند بوت آئی پروت ۽ انگریزی، فلسو فی ۽
عربی ۽ در بر گ گچین کت۔ انگریزی ۽ فلسو فی گورنمنٹ کا لج ۽ و نتے ۽ عربی وانگ ۽ اور نیل کا لج
۽ درجہ ۽ گوں کپت کہ اوداں مولان فیض الحسن سہار پوری وڑیں بے دروریں اسٹادے وانینگ ۽
بو ته۔ تن ہے روچاں اور نیل کا لج، گورنمنٹ کا لج ۽ بادگیر ۽ یک پہناتے ۽ برجاہ آت دو نئیں کا جانی

نیام چندی دروتاں گوں کید گرء ووت ماں و تی کمک خوشیداری بوان بوت۔

۱۸۹۸ء اقبال عربی اے ء سوب کت ء ایم اے فلسفی ء مان کپت ایداں پروفسری ڈبلیو

آر نالڈ ۽ ہم نیادی رست کہ آئی ۽ دیمتر اقبال علی غفرنگی زند ۽ رائیک گرانقدریں رُڑنے نہشتات۔

ماچ ۱۸۹۹ء ایم اے فلسفی ء چکاس دات جلگھیں پنجاب ء سری پیشوںک بوت ہے

بار یگ ء شاعری ع نیگ ء دلگوش ہم گور بوت بلے شعری مجلساں نہ شت نومبر ۱۸۹۹ء یک بیگا ہے

گول لہتیں ہمتیں سنتاں حکیم امین الدین ۽ دوار جاهء یک شعری محلے ء ہمیدیا دات کہ مزن مزین

ڈلگیں استاد ء شاگردانی مزین لیکھے جم بوتگ اشکنا کانی ہم مزین مچی ۽ بوت۔ اقبال ہر چنت ء

کہ پہک ء نوکیں دروشے ات آئی نام بنداتی شاعر انی ریسگ ء گونک جت اش۔ آئی و تی

دستونک ۽ واگنگ بنائکت نوں کہاے گاں ء سر بوت ک

موتی سمجھ کے شان کریمی نے چن لئے

قطرے جو تھے مرے عرق الفعال کے

بزاں قدرت ء گوں و تی شان ء منی گپتاران ء گوہر قدر دات در چت انت و ہدیکہ منی

لہجگ بویگ ۽ ھید ۽ عتر مپ بوتگ انت۔

میرزا ارشد گورگانی ء سیٹے جت ء بازی ء سہرا گہ بنا کت۔ چہمیداں اقبال ع چو یک

شاعر ء نام وری ء در شانت کہ شعری مجلساں آرزاپ منت لوٹگ بنا بوت ہے روچاں انجمن

حمایت اسلام ء گوں سرسویادی پیدا بوت انت کتن آخڑے آئی راجی ۽ گھبودی مجلساں اقبال و تی

گپتار اشکنا یئنت انت ء گھیں نداره شونداشت انت اقبال ع ناموری ء انجمن ۽ چندی کار ارزان

انت۔ کم ء کمتر پنجاب ع مسلمانا نی دلاں راجی چارکل ء دینی یکوئی ۽ رُڑن ء جہہ جت کہ ہے

ریسگ ء اقبال ع شاعری ء ع بنی کیں کردارے شون داشت۔

ایم اے ء سوب کنگ ء رنڈ ۱۳۰۷ء اور نیتل کالج ء میکلوڈ عربک ریڈر ۽ منصب ء

اقبال سر بوت ہے سال ء آر نالڈ ہم ادارکی پیئے ء کالج ۽ قائم مقام پرنسپل ۽ منصب ء رستگ ات

اقبال و تی ہے منصب ء چار سال اور نیتل کالج ء گواز یئنت انت البت نیامی نوبت ء شش ماہ ء

موکل گپت ۽ ڳورنمنٹ کالج ۽ انگریزی وائینیٹ آپ وئی بُر ز بالا دیں دا ٺگ زا ٺگ ۽ کینڈ ایا امر یک ۽ روگ ۽ واہگ دارا ت ملے آر نلڈ ۽ راہ شون پے مول ۽ انگلستان ۽ جمنی ۽ ملک درچت انت ۱۹۰۳ء وہ دیکھ آر نلڈ انگلستان ۽ واتر کت اقبال ۽ آئی ہے دوری سکی ۽ تورت دل ۽ گوشتہ بال بکنٹ انگلستان ۽ سرہ بیت۔

اور نیٹل کالج ۽ وئی وائینگی چار سالاں اقبال ۽ سبیس ۽ ارلی پلائی جائنس ۽ وکرے پویٹیکل اکانومی ۽ اردو ۽ رجا ٺک کت انت۔ شیخ عبدالکریم الجملی ۽ توحید ۽ کی ۽ فکر ۽ انگریزی ۽ یک شہمگردیں عیشنا کنک عیشنا کت ۽ علم الاقتصاد نام ۽ اردو وزبان ۽ یک کسانیں کتابے رددادات کے ۱۹۰۴ء چھاپ بوت اردو ۽ وئی سرحال اے چہ سری کتاباں یکے انت۔

اور نیٹل کال ۽ عربک ریڈر ۽ نوکری ۽ مد توام بوت آئی جون ۱۹۰۳ء ڳورنمنٹ کالج ۽ اسٹیشن پروفیسر ۽ منصب دست آورت پیش آئی انگریزی وائینیٹ رند ۽ فلسو فی وائینگ ۽ اسٹاد بوت ہے وائینگی کش تن ۱۹۰۵ء گراماگی موکل ۽ جنریگ بوت چہ لیشی رند دیم په یورپ ۽ روگ ۽ سے سال ۽ موکل گپت۔ یک ستمبر ۱۹۰۵ء چلا ہورے سرگپت۔

ہے نوبتاں اقبال ۽ شاعری ۽ تعل ۽ تھیں چوشیں مارکھانی در انگاز بوت کہ اردو شاعری ۽ یک قدرداریں سہر ۽ یگنگی وصف ٻو ٺگ چوش کہ فطرت نگاری، ہر چنت ۽ کہ اقبال ۽ نوبت ۽ ہے قدرتی ٿئیں نداراں شاعری ۽ یک جنر ہے بنا ٻو ٺگ ات بلے ایش ہما شاعرانی جہد تھنا فطرت ۽ چم دیستیں پہناتاں بوت وہ دیکھ اقبال ۽ بنداتی گپتاراں شری ۽ گندگ بیت کہ فطرت تھنا ٿئیں چم دیستے نہ انت بلکن زر دع ڙاگانی مارکھانی شوندات انت ابید چر لیشی ہما نوبت ۽ دستونکاں لچ ۽ پر بنداں سیاسی فلسو فی ۽ جمیں ہندوستان ۽ دودا نی تل ۽ تصوف ۽ تھیم ہوں دراکھت ابید چر لیشی په چکاں پر بند ۽ بیش کرت ۽ قلبی شاعری ۽ رجا ٺک ہم پر بیٹگ انت۔

اقبال چہ ڊلی ۽ گیمپ ۽ جپ جنان ۲۵ دسمبر ۱۹۰۵ء کی برج ۽ سر بوت چا آر نلڈ ۽ سب ۽ ٹرینی کالج ۽ جا گہ گپت چوش کہ کالج ۽ پول گول کنوکیں شہمہ زانت ۽ منصب ٺا ٺگ په آئی چو ہمک وانوکیں شاگرد اس ہوش ۽ دارگ الی نہ بوجنگ گڑا آکے اپر ٺگاں پیلس ۽ جہہ منند بوت په یہ ستری ۽

اڻو نومبرءَ لئنڌاءَ داخل بوت۔

سر عبد القادر هم ہمیدان ات ہے بار گیگ ء کیمبرج ۽ استادانی ریسگ ء وائٹ ہیڈ لیک نیگر ٿ، وارڈ براؤن ٺڪلشن و ڈیں نام دار ٺڀا نامی ٽئیں شہہ زانت بوتگ انت گوں میک ٺیگر ٿ نکلسن ۽ اقبال ۽ نز یک سیادی ٺوش نیادی بوتہ بلکن گوں نکلس ۽ برابریں دوستی ہمیادی بوتہ البت گوں ما ٽیک ٺیگر ٿ ۽ علیٰ برز بالادی ٺسن ٺڊھی ات ک عمر ۽ آچا اقبال ۽ باز مزن ات البت گوں نکلسن ۽ عمر ۽ چو شیں جھل برزنه بوتہ۔

میک ٺیگر ٿ ٺٻڻی کالج ۽ ہیگل فلسفی وائیت ات ووت هم انگستان ۽ چه مرنیں فلسفوں ایک بوتگ وہ یکہ براؤن ٺڪلشن عربی ۽ فارسی ۽ شہہ زانت بوتگ انت۔ دیگر براؤن ٺڪلشن ۽ اقبال ۽ فارسی وستا ٽک ”اسرار“ خودی ۽ انگریزی ۽ رجا ٽک کت ہر چنت کہ آ اقبال ۽ راجوانیں چیئے ۽ دوست نہ بوتے بلے چه ہمیشی ۽ یورپ ۽ انگریزی وانوکیں شعری ۽ فکری الکھاں اقبال ۽ نام تو ار ٺگھیں کار پدالم ۽ پچھہ آرگ بوتگ انت۔ چه انگستان ۽ واتری ۽ هم تن چنت وہ گوں میک ٺیگر ٿ ٺڪلشن ۽ اقبال ۽ کا گد ٺندی جاری بوتگ انت۔

آ رنڈ لندن یونیورسٹی ۽ عربی وانین ات گوں آئی ڏچار گپ ۽ اقبال الی ۽ کیمبرج لندن ۽ شت ۽ کا ٽک ٺه ڏیں چست ایر ۽ چ آئی سوچ ۽ صلاح گپت هماي ۽ راه شون ۽ اقبال ۽ میونخ ۽ یونیورسٹی ۽ پی انج ڏی کنگ ۽ وتنی نام ۽ رجسٹریشن کنا یئنست چہ کیمبرج ۽ بی اے کنگ ۽ رنڈ جولائی 1908ء ہائی ٽل برگ ۽ شت کہ جرمن زبان ۽ ھیل پکنست کہ میونخ یونیورسٹی ۽ پروتی پت پولی شہہ نیپی ۽ زبانی ٽئیں چکاس ۽ تیاری ۽ بکنست کہ آ ہمیشہ زبان ۽ بوت ات ہمیدان چار ماہ گواز یئنست ۽ ایریان ۽ ما بعد اب طیعات ۽ سر حال ۽ وتنی شہہ نیپی پت پول کہ چہ پیش ۽ جریدگ کر ٽگ in persian یک زبانی چکاسے دات اچ ایشی ۽ پ شان مان سو میں بوت 2 نومبر 1907ء چ میونخ یونیورسٹی ۽ ڈاکٹریٹ ۽ سند گپت کہ 1908ء ہے شہہ نیپی سری رنڊ چ لندن ۽ چھاپ ٺشگ بوت کہ ہمیشی سرناگ آ رنڈ ۽ نام ۽ بوتگ۔ ڈاکٹریٹ ۽ دست آرگ ۽ رنڊ چ جمنی ۽ آئی پال لندن ۽ واتر کرت ۽ یہ سڑی ۽ چکاسانی

تیاری بنا کرت چنٹ ماہاں رند دستیں چکاس سرجم بوت انت۔ جولائی ۱۹۰۸ء آس رشگ بوت آسویں بوت اچ ایش ء رندا آئی لندن ء گیش نداشت وطن ء واتر کنت۔ لندن ء ووتی دارگ ء روچاں اقبال ء تھر تھریں سر حالان تران غلشاں کت انت پ دروے چوکہ اسلامی تصوف، یورپ ء عربیگ ء سر عالمانی اثرات، اسلامی استمان واجبی، اسلام غبی آدمی عقل غدگ شومی ء کہ اچ ہمیشان یکے ہم نباشنا نک دست نکنپت۔

یک رندے ء آر علڈ دراجیں مولے ء شت گڑاں اقبال آئی جا گہء لندن یونیورسٹی ء پچھنے ماہ ء عربی ء پروفیسرے منصب گپت۔

مئی ۱۹۰۸ء لندن ء کل ہند مسلم لیگ ء برٹش کمیٹی ء بنگلہی بوت تہ یک دیوان ء محلے ء سید امیر علی کمیٹی ء صدر گھین کنگ بوت ء اقبال ء را کارندہ کمیٹی ء باسک ء نام پر کت انگلستان ء ووتی دارگ ء روچاں یک رندے ء آئی ووتی شاعری یلہ دیگ ء واہگ شونداشت بلے آر علڈ غمیں بنبل غیلی شیخ عبدال قادر ء شور غسر پدی ء آئی ووتی ہے واہگ ڈلگ چارکت ہے باریگ ء آئی فارسی ء عشر پر بندگ ء پکراں سگنی دلگوش دات۔

یورپ ء دارگ ء روچاں اقبال ء دوبنی میں خیال بدل بوان بوت انت اقبال وطنی قومیت غودخت الوجود ء نیمگ ء بازی ء بتے داشنگ ات نوں ہے تب پشت کنزگ ء نیمگ ء بدل بوان ات خاصیں چیے ء وطنی قومیت ء خیالان ء آئی یکسر پشت جاناں کت کہ ایش پ اسلامی ملت ء زیانی غیرانی ء کشک بوتے۔

یورپ ء رسگ ء آئی قلبی رہیگ ء عزند مان عتل ء جہہ جنوکیں سیم ء خیال تچک ء سیل کتاناں کت انت چہ قلبی زند ء آپچر ہم اثر مند نہ بوگ ات نہ یورپ ء رؤگ ء پیشتر نہ یورپ ء رسگ ء رند۔ بلکن قلبی فکری، زند مانی، سیاسی غنسوکی وازاری عتب ء چم چیر دیگ ء ابید آئی جہاگیریں چیے مسلمانیں امت ء پیشی نوبتانی بُر ز بالادی عبابت ء فکر کنگ بنا کت۔ تن اے حدء کہ آئی چم دیما قلبی فکر غرہیگ ء چیر اندریں نزوری شری ء درابوت انت۔ کیمبرج ء دارگ ء گلڈی روچاں آئی یک دستوکے پر بست کہ ہے درستیں مارکشاں ء الہامی میں زیملاں بیان کت۔

سُنا دیا گوشِ منتظر کو مجاز کی خامشی نے آخر
 جو عہد صحرائیوں سے باندھا گیا تھا پھر استوار ہو گا
 نکل کے صحراء سے جس نے روما کی سلطنت کو اُٹ دیا تھا
 سنا ہے یہ قدسیوں سے میں نے وہ شیر پھر ہوشیار ہو گا
 دیارِ مغرب کے رہنے والو! خدا کی بستی دکان نہیں ہے
 کھرا جسے تم سمجھ رہے ہو، وہ اب زرکم عیار ہو گا
 تمہاری تہذیب اپنے نجھر سے آپ ہی خود گشی کرے گی
 جو شاخ نازک پہ آشیانہ بنے گا ناپائیدار ہو گا
 خدا کے عاشق تو ہیں ہزاروں بنوں میں پھرتے ہیں مارے مارے
 میں اُس کا بندہ بنوں گا جسکو خدا کے بندوں سے پیار ہو گا
 میں ظلمت شب میں لے کے نکلوں گا اپنے درماندہ کارروال کو
 شر رفتار ہو گی آہ میری، نفسِ مرا شعلہ بار ہو گا
 قومیتِ مارگ ۽ باہت ۽ اقبال ۽ رانوں پیش گپتاریں خیالاں چاگرد کر گئے ات کے
 فلگیں کجا ہم جھرے مسلمانانی ملت ۽ پچھج آر غ دینی وجود ۽ پسکی ۽ زل رسمینوںک بیت آئی ہے، ہیر
 شری ۽ مارنگ ات کے اگہ قومیتِ مارگ ۽ روعہ اسلامی میں ملک یا جہاں ۽ انڈگہ جلگھاں اگہ ایش
 مسلمانانی دل ۽ ہمگیر بیت تھے گوں ایمان ۽ شریداری ۽ باد گیر ۽ بُپدگرند کفت ندیت ۽ مسلمان
 مسلمان ۽ گردن جگ ۽ جہد جنت۔ ہمیں نوبت ۽ یک دستونکے ۽ جہل ۽ دوگاں ہے مارنگت ۽
 شری ۽ شوندار گ ۽ آنت۔

نرالا سارے جہاں سے اسکو عرب کے معمار نے بنایا
 بنا ہمارے حصارِ ملت کا اتحادِ وطن نہیں ہے
 کہاں کا آنا کہاں کا جانا، فریب ہے امتیاز عقلی
 نمود ہر شے میں ہے ہماری، کہیں ہمارا وطن نہیں ہے

تن ۱۹۰۹ءِ آنکن اقبال اُشاہ گانیں سرڈگارِ ملکی قومیتِ عُبُرہ مسلمان غُبکالانی کیوئی
غُخیال ایکبارگی و تاراچوٹیت درکت۔

پورپ ع دارگ ع روچاں اقبال ع زرد غ ما زگاں جسہ جنوکیں ہے بدی تھنا یک جوڑ ہیں
خیال ع بدی نہ بوگ بلکن یک لقدریے ع واک ہمیشی تل ع چیر بوتہ۔ ہاکس کہ ہر چیز ع راتھنا علمی
ع کتابی دروشم ع چارنٹ غ مارت اقبال ارواد ع پیدا بیوکیں ہے آشوب ع عنقا ع حدہ سربوت نہ
کفت۔ چارگی ہبر ہے نہ انت کہ شاہ گانیں سرڈگار ع جلگہہ ع جتا کیں اسلامی قومیت ع سیم غ خیال
چہ درستاں پیش کئی ما زگاں آنگک آت۔ چارگی ایش انت کہ ہے سیم غ خیال ع کارمزی کئے ع
شونداشت سہرا کیں ہبرے کہ پاکستان ع جنز ع رُتیں پد پشت اُرداد بیمادران ہے باروا مارٹشت
بوت نکفت کہ جیس ہندوستان ع مسلماناں و تی بخی جتا کیں پہچہ آر رُڑن غ ہمیشی دست آرگ ع
سخ غ شریں ہدوکی اللہ تعالیٰ ع تو فیض اُقبال اپیدا کنا بینگک انت رندرے قاعد عظم آنک ع
سر آنگکیں اصلیں کارہماںی ع درستاں سرجم بوت انت۔

پیرگ ع ہے بار یگ ع فارسی ع نیمگ ع آئی تب ع و تاراچیر دات کہ ایش خاصیں معنائے
داریت ایش و ت سہرا کیں ہبرے انت کہ فارسی زبان ع تل ع اُردو ع دیم پدیکی ع مارٹشت، عقل ع
جیز ہانی ارزشت گیش انت غ اقبال اُشاہ ع شاعری بلکن آئی جند ع پہچہ آر ہے سکیں بے در دریں
وصف کچا گون انتنگ گڑاں آئی فارسی زبان غلزار اک ع قدرت الہی بوگ کہ آہمیشی ع و تی تب ع
درشان ع یک مرنیں و سیلے کنٹت البت ایش اقبال اُشاہ ع شاعری پہچہ آر ہے کیں سبے نہ انت ایشی
پژورا په مسلماناں آئی زرد ع در ھلک ہم کارنگ ع بوگ کہ آئی آس پیش رے پاکستان پدا ایران ع
آشوب غ افغانستان ع غزاہ ع شکل ع دیما آنک مرد پی ما گوں پیسہ غ سدکی ع گوشت کنیں کے علاقہ ع
فارسی شاعری کم ع کمتر ایشیا ع تن حدة په مسلماناں یک تاریخی دود بیدگی رُڑن ع متاستاگے بوتہ کہ آئی
ملت پہچہ آر ع مارختانی دروشم دیگ ع سُنی کیں ارواد ع در جھے داریت۔

ہبر ع گوئڈ گریگ ایش کہ وا نگ ع نوبت اُگوں وا نگ ع پہچیگ ع شاعری ہم و تی کمال ع
بالاد ع سربونگک شوندا ریت۔

جو لائی ۱۹۰۸ء تاریخ ۲۵ء شپ ع دہلی ع سربوت سنگت، بیلی پہ بیان و شات ع مج بوگ
انت دیکی روچ لہتیں سنگت ان عہداہ کنای حضرت نظام الدین اولیا محبوب الہی ع درگاہ ع جم بوت
انت تیوگیں روچ ہموداں گواز یہت دیکم پہ بیگاہ ع غائب ع ہدیرہ عہشت پا تھے کت۔

۷۲ جولائی ۱۹۰۸ء چاشت ع گاڑی ع لاہور ع سربوت ٹیش ع سراگوں مزینیں گرم جوشی ع
مہلوک ع بیادر شات کت، سنگت ع پیالاں آئی شرف ع مزینیں دیوانے جم کت کہ ہمیشی ع تھا بہر
زورگ ع رند بیگاہ ع گاڑی ع دیکم پہ سیا لکوٹ ع سرگپت۔ ایداں ہم مہرباریں مہلوک پہ آئی چم راہاں
بوگ انت۔ پت، مسٹریں برات، دگہ دوست ع سیاد جم بوگ انت ہار ع کنڈھی پوشا یہنگ چ ٹیش
ع در کپتگ انت دیکم پہ دوار جاہ ع را گپت انت کہ ایداں آئی دل دوستیں مات راہ چار بوتة۔

اگست ۱۹۰۸ء اقبال لاہور ع آنک مانہے کپے ع رند چیف کورٹ پنجاب ع وکالت بنا کت
ہمے روز گاہ ع لہتیں روچ گوئست انت کہ ایم اے او کان علی گڑھ ع پہ فلسفی ع گورنمنٹ کالج لاہور ع
تاریخ ع پروفسر چیش کت بلے اقبال ع پروت ع وکالت شرتر لیکھت چہ ہمے درس جاہاں پہل
لوٹ۔ البت رندرتے ع حکومت پنجاب ع دسیدی ع بازیں لوڑگاں چ ۱۹۱۰ء گورنمنٹ کالج
لاہور ع ادارکی پیغ ع فلسفی و اینگ بنا کت بلے ہمیشی چبیگ ع وکالت ہم کنای کت بوان بوان
بازیں گل عا جمناں دست گلیکیش یوتن۔

۱۸ مارچ ۱۹۱۰ء حیدر آ بارکن ع نیمگ ع سرگپت او داں اقبال ع در یکیں دوست مولانا گرامی
چ چیش ع ساڑی ات ہے ترجمہ تاب ع سرا بکر حیدری ع گمہار راجہ کشن پرشاد ع گوں دوستی ع دز برادی پیدا
بوتن۔ چہ حیدر آ باد ع واتری ع اورنگ زیب عالمگیر ع لنبد ع زیارت ع حاطر ع اورنگ آ باد ع
داشت، دور روچ ہموداں گواز یہت ۲۸ مارچ ۱۹۱۰ء لاہور ع سربوت ٹپہ دا اونی ہمروچی چست ایری ع
دلکوٹ گور کت۔ ۱۹۱۰ء علی گڑھ ع ترجمہ تاب ع شت شرٹ پکی بادگیر ع The Muslim
Community Associalogical study ع رامولا ناظر علی خان ع ”ملت بیضا پر ایک عمرانی نظر“ عنام ع اردو ع رجا کنک کت ہے گشا نک
ع رامولا ناظر علی خان ع مسلمانانی عاقبت ع چم گندہ بازار زہیگ انت اسٹادی ع وکالت ع راہم راونگ برگ سکی

عَگرالْکَپُکْ عَبُوتَه نِيَتٌ ۱۳ دِسْبِر ۱۹۱۰ءَ چَگُورِنِمَشْ كَانُجْ عَسْتَعْفِي دَاتْ بَلَے يَكْ نَهْ يَكْ پَيَّعْ گُول
كَانُجْ عَوْتَى سَرْوِسِيادِي بِرْجَاه دَاشْت اَنْتَ لِكِيَنْ گُورِنِمَشْ كَانُجْ عَچَ كَپْنَجَابْ عَشاَهْ گَانِيَسْ سَرْدَ گَارِعَ
دَگَه بازِيَسْ درس جاَهَاں اقبالِ عَسِيَادِي عَشَرِيَدِارِي پَيَدا بُونَگَ اَنْتَ - پَنَجَابْ عَلىَ گَرَّه، الَّه آَبَادَ،
ناَگَپُورْ عَوْدَهْ لِيَنِيُورُسْتِي عَچَکَاَسْ شَهَه زَانَتْ بوَتَه اَبِيدَ چَهَ اِيشَانْ بَيَتَ العَلُومَ حِيدَرَآَبَادَ دَكَنَ عَهَمَ تَارِخَ
اسْلَامَ عَچَکَاَسْ بَرَنَامَه جَوَرِيَنَتْ اَنْتَ، بَرَے بَرَے زَانِي چَکَاَسْ گَرِيَگَ عَلىَ گَرَّه، الَّه آَبَادَعَنَّاَگَپُور
عَهَمَ رَواَبُونَگَ چَکَاَسْ شَهَه زَانَتْ عَمَنْصَبَ عَيَكَ بَدَلَ نَهْ بَيَكِيسْ دَوَدَے وَتِيكَ كَرَنَگَ اَنْتَ كَه
دوَسْتَرِيَسْ عَازِيزَ بَهَ بَهَتَهْ هَمَ پَسْفَارَتْ عَدَرَگَهْ بَنَدَادَنَگَ اَنْتَ -

۲ مارچ ۱۹۱۰ءَ عَنَجَابْ يَنِيُورُسْتِي عَفِيلُونَا مِيَنَگَ بوَتْ دِيَمَتْرَارَواَسْ جَتَاجَتَائِيَسْ وَهَداَهْ اوَرَنَيَلِ
اَيَنَدَآَرُشْ فِيكَلَيَتْ مُسَنَدَ كِيَتْ عَباَسَكَهْ بَهَمَ بَوَتَهْ ۱۹۱۹ءَ اوَرَنَيَلِ فِيكَلَيَتْ عَذَيَنَ جَوَرِيَبوَتْ ۱۹۲۳ءَ
يَنِيُورُسْتِي عَوَانِيَگَيِّي كَوَسَلَ عَباَسَكِي رَنَگَ ہَے سَالَ عَرَوَفِيرَشَپَ كِيمَيَتِي عَتَهَا هَمَ زَورَگَ بوَتْ چَوَتَى
گَانِجِيَسْ دَزَّيَ آَنَ نَاعَلَاجَ بوَتْ چَوَانِيَگَيِّي كَوَسَلَ عَسْتَعْفِي دَاتْ بَلَے يَنِيُورُسْتِي عَوَانِيَسْ چَانَسلَرَسَرَجَانَ
بَيَنَارَڈَ عَسْتَعْفِي مَظَهُورَتَهْ كَتَتْ چَآَئِيَنِيَگَ عَزِيلَكَياَسْ زَورَپَرِديَگَ بوَتْ كَه اقبالِ عَلَهَا زَوَتَى اَسْتَعْفِي
پَذاَزَرَتْ ہَے درَگَتْ عَنَجَابْ ٹِيكَسْ بوَرَڈَ كِيمَيَتِي عَباَسَكَهْ بَوَتَهْ پَدَهَيِي درَجَهْ عَوَانُوكَاَهْ فَارَسَهْ
يَكَ وَانِيَگَيِّي كَتَابَهْ "آَيَنَيَهْ عَجَمْ" رَدَبَنَدَادَاتَهْ كَه ۱۹۲۷ءَ چَھَابَ بوَتْ چَلَيَشِي عَپَيشَرَپَ پَخَچِي شَشَمِيَ،
پَقَتِي عَهَشَتَمِي عَحَكِيمَ اَحمدَشَجَاعَ عَهَمَراَهَ دَارِيَ اَرَدوَعَ كَورَسْ عَنَامَ عَوَانِيَگَ كَتَابَهْ رَدَبَنَدَادَنَگَ اَنْتَ -

بَزاَلَ تَنَ ۱۹۳۲ءَ اقبالِ پَارَپَداَلَ گُولَ پَنَجَابْ يَنِيُورُسْتِي عَهَمَكَارَ بُونَگَ - پَيَّسَتِي قَرَنَ عَسَرِي
دَهَكَ عَنَجَابْ عَمَلَمانَانِي آَبَادِي عَيَكَ اوَشَتَيَ آَنَنَگَ اَتَپَهَوَنَگَ عَوَشِيَگَ عَمَلَمانَانِي نِيَامَ دَوَسِيَاسِيَيَسْ
ٹِكَ اَسَتَ بُونَگَ اَنْتَ بَلَے دَوَيَنَ مَلَمانَانِي هَقَيَنَ رَبِيدَگِيَ، سَيَاسِيَ عَوزَنَدَمانِي سُرَپَرَاسَ درَآَمدَ بُونَگَ
اَنْتَ اَجَ هَمِيشَانَ يَكَهْ عَسَرَوَكِي سَرَمَدَشَفَعَ عَچَجَ عَبَوَتَهْ دَوَمِيَ كَلَ سَرَفَلَ حَسِينَ عَدَمَبَ عَبَوَتَهْ -
دِسْبِرَهْ ۱۹۰۰ءَ كَلَ هَنَدَ مَلَمَ لِيَگَ عَكَارَچَيَ عَيَكَ پَجَيَ دَيَوانَ لَوَثَتَ سَرَمَدَشَفَعَ عَسَرَفَلَ حَسِينَ هَمَ گُولَ وَتَيَ
لَپَهْ مَرَزِيَ كَونَوكَاَهْ آَتَكَ عَسَرَبوَتَهْ اَنْتَ - گَلِيشِيَگَ بوَتَهْ كَماَنَ پَنَجَابْ عَصَوبَائِيَ مَلَمَ لِيَگَ پَجَهَ آَرَوكَ
كَنَانِيَگَ بَهَ بَهَتَهْ ہَيَ لَيَشَ گَيَوارَعَسَرَعَدَمَ دَتَيَ كَارَبوَتَهْ مِيَانَ شَاهَ دَيَنَ عَصَدرَعَ منَصَبَ رَسَتَ عَسَرَمَدَ

شفع مزن کاردار کرت سرفل حسین یک پیئے عچہ آئی سست جتابوت اقبال ع گول ہے درستیں سروکاں دوستی ع وشنیادی بوتگ بلے سیاست ع جہداں آئی و تراووت یک نیمگ ع یک کش داشت۔ تن ۱۹۱۱ء ہندوستان ع جیں مسلمانیں سروکاں سید ع رمانشت ع انگریزی حکومت ع وفاداری ع پیرک بالا داشت بلے ۱۹۱۲ء کہ جاوراں یک کرودے ع روان آت انگت ع حالت چی بوت انت مسلمان سیاست زانت بگال ع بہرو بانگ ع حق ع بوتگ انت انگریزی و اگہ ہم ہنچوش ات بلے بکال ہے منصوبہ ع سکیں بدواہ بوتگ انت وہدیکہ آہاں چپت چوپ ع راه گپت گڑاں انگریز ع حکومت ع سلاہ دور دات انت بگال ع بہرو بانگ رد کنگ بوت ہے پر چند ع مسلمانیں سروکاںی چم پاچ کنا کیت انت ع آہانی گوٹکیں نوبت ع فکر ع ردی آہانی دیم ع سہرا بوت نوں آہاں مارت ک کوتی قومی ع سیاسی یکیں زند ع رکھینگ ع تھنا سرکار ع وفاداری ع ہمگر نچھ بویگ وصفہ نہ انت یا انگریزی جوڑ کر تکیں دستوری اختیار ای دیما دارگ کھوتے نہ انت بلکن بے معنا انت، قو لے مولا نا شبلی بگال ع بہرو بانگ ع رد کنگ مسلمانی دپ دیم ع چوشیں زورا کیں چھانٹے ع ڈول ع انت ک آہانی دیئے چھر دیا یعنیتگ۔

بگال ع بہرو بانگ رد کنگ ع کہ جار شنگ بوت یک فروری ۱۹۱۲ء موچی دروازگ لا ہور ع مسلمانان یک گلگ شونی چھی کت کہ اقبال ہم ایشی تھا گون بوتگ تران کنوکاں سکیں پر جبڑہ ع پر جوشیں گشا نک دات انت اقبال ع واری رست آپ تران کنگ ع پاد آ تک گڑاں مسلمانان مارنگ کہ آہانی گوٹکیں شان ع مڑاہ ع بُریزیں گنبد تران ع انت۔

مسلمانان ع پر وقی دیم روی ع ووت دست پا جنگی انت بکالان ع تنه در گت ع ہر چیزے کہ رستگ تھنا آہانی جہد ع بر کرت ع اسلام ع تاریخ ع مجشا نک بدے ات۔ آچے شونداریت۔ عرب ع گزر میں ع یورپ ع بادگیر بندوکاں آڑابیکاریں سنگے ع نام دیان ع چوш گوشنگ ات کہ ہے سنگ ع سرا چھیں بادگیرے ع بن حشت ایر کت نہ بیت اشیاء ع یورپ ع قوم ع چہ عرباں بدبرت بلے عرباں وہدیکہ سار کرت ع وقی واک ع وس کار بست تھے سنگ جہاں ع زند بود ع چھیں بادگیر ع درو شم گپت ع خدا ع سوگند! روما چکیں مزن مریں بادشاہی عربانی آر ع دیم داشت نہ کت ایش انت

ہما قوم ۽ جاوا رکھو تب ۽ تو ان ۽ جہہ بختے۔

چہ ہے گشناں ۽ مچی ۽ عدم پس اہت بے پہنا تیں جم ۽ جوش ۽ جہہ جت کہ ہے جم ۽ جوش پر
وتی قوم ۽ زندگیں پچھ آ راء درکاریں یک پرمونتا نیں تو ان ۽ بدل بوت کہ تنے دمان ۽ گٹ ۽
بندات بلے دیما جنزاں آ را پراہ پہنا تی رست۔

ایش راستے کہ مسلمانانی لہتیں الکھاں آ گاہی ۽ گروہن ۽ شہم وارتگ آت بلے ہے
آ گاہی ۽ بُخاہ چ کیدگر ۽ گستاخیں کسان کسانیں جزیرہاں ہبرأت پتا کیں ملی سروکی آہان ۽
نصیب نہ بوتگ آت ہمیشی آ سرء مسلمانانی تہا جمیں هند ۽ قومیت ۽ تاب پیدا بوان آت۔ مسلم
لیگ ۽ ہندو کا گنگر لیں ۽ دیوان کر پکر بوان بوتگ انت تنے وہدء اقبال چ کارمزیں سیاست ۽ دیر
آت بلے اسلامی نیں قومیت ۽ ہے دو دعو ۽ مستور ۽ گول پورا نیں تو ان ۽ بر جاہ آت کہ آئی چم دیم ۽
انگلستان ۽ دارگ ۽ روچاں شون ڳلتگ آت۔

چہ یورپ ۽ واتری ۽ تین ۱۹۱۷ء نوبت ۽ اقبال ۽ بنی نیں فکر گروہن ۽ سر جمی ۽ عہدات ۹
نومبر ۱۹۱۴ء اقبال ۽ مکہمیں مات خدا ۽ تو مال کت اقبال ۽ زندہ ہے غم چ درستال مز نیں غے بوتہ
مات ۽ چ کوڑ و ۽ رؤگ ۽ پجیگ ۽ آئی زند ۽ یک دروشے سر نیا تک۔ اکرالہ آ بادی ۽ یک تاریخی
چار بندے روائی دات کمات ۽ قبر ۽ کنہ ۽ چسپان کنگ بوت۔

مادر	مرحومہ	اقبال	رفت
سُوئے	جنت زیں	جهان	بے ثبات
گفت	اکبر	بادل	پُر درد
غم			

”رحلت مرحومہ“ تاریخ وفات۔ ۱۳۳۳ء ہجری

ہے درگت ۽ اقبال ۽ ہما شاہ گانیں موٹک بنشیتہ کت کہ آئی سر حوال انت ”ہامرزی نیں مادر عیات ۽“
۱۹۱۵ء میانچی روچاں اسرار خوری چھاپ بوت وہ دیکھ رموز بے خودی ۱۹۱۷ء گلڈ سرء سر جم
بوت اقبال ۽ خودی بزال و ت پچھ آ رعما رشت ہے چار بندانی تل ۽ سر جمیں درشان ۽ گہمیں تبا ۽
دیما آ تک۔ لہتیں ٹک ۽ بولا کاں چیزے بدگانی ہم پیدا بوت انت بلے تاریخ ۽ آہانی درچارہ کت
چہ ہے دو نیں پر بندان مسلمانانی یک مز نیں تپے ۽ مارکھانی تب بدل بوت انت۔

نامی تیس شہہ در برد اکٹھنکلسن ء اسرار خودی (وت پچھہ آر) ء انگریزی ء رجا نک کت کے آ ۱۹۲۰ء چہ لندن ء چھاپ بوت اچ ہے رجا نک ء شنگی ء چندی قلبی شہنویساں چار بند ء سراچمشا نک دات۔ نامی تیس امریکہ ع شہنویسی ع شتر گدار ہر برٹ ریڈ ع بنتا نک نیوائیچ چھاپ کت آئی اقبال ء دیم پدیکی گول امریکہ ء فلسف شاعر والٹ ٹمین ء کتنا بہشتہ کت کہ ہے پر بند ہندوستان ء مسلمانیں ورنہاں خیالاں کیے قیامت جھسپتگ۔ یک ہندی مسلمان ء تاں اے حد ہندو بہشتہ کرتگ ک اقبال مئے نیام ء میجا بوان پیدا اور بوتگ ک آئی مرد گیں جوناں تازگ ء محبلین زند چو لے پاد کرتگ اقبال ء عکتہ پچھ آری ء علم ء چہ فکر غہ مارکشنا تھر تھراں ایمان ء یکوئی پیدا کرتگ ظک چوشیں شہہ زانتی ظکمال کہ وہدے ء پہ درجہاںی وانوکاں چار کلے ات یک جہانے ء راجہا نگیریں کلوس کرتگ ظک شاتگ جہان ع دیما ایر کرتگ ہے سبب انت کہ اقبال ء کاملیں بنی آدم ء خیالانی راستی ء سر نگ ء چ نٹھے ء باج برتگ ظک آئی رُزن ء گیشیں حالیں ء شوندار شنگ۔

یورپ ء جہا نگیریں جنگ بنا بوتگ ات، ہمیشی گروٹک ہندوستان ء ہم پیدا اور بوآں بوت انت انگریز ع حکومت ع رپک ع راہ چہ سک ء سکتر بوآں بوت انت کہ جنگ ع ہلاں بویگ ء ع زند ہم بر جاہ بوتگ انت انگریزی حکومت ع دیم دارگ ء جنڑ زنڈ گردان بوتگ انت۔

۱۱۳ اپریل ۱۹۱۹ء امر تسر ع شہر ع جلیانوالہ باع ظک یک گلگ شونی میڑھ ظک یے بوت عہد ء بنامیں جز زل ڈاڑھ مہلوک ء راجپ چاگرد گران ء کور کائی تیر گواری کنا یہیت کہ صد ایں لیکھ ء مردم مرگ ء آماچ بوت انت ہر پخت ظک کہ ہے روچاں اقبال گس نیادی عتل ء ات بلے چہ ہے ویں ء گرندن آئی ء سربوت آئی مرگ ء آماچ بیوکانی یات ء اے گال پر بست انت۔

ہزار چمن سے یہ کہتی ہے خاک پاک

غافل نہ رہ جہاں میں گردوں کی چال سے

سینچا گیا ہے خون شہیداں سے اس کا تھم

تو آنسوؤں کا بخل نہ کر اس نہاں سے

عبد الجمید سالک و تی کتاب فکر اقبال ء بہشتہ کفت۔

نوں تیوگیں ملک مہذب غم ملت ء بالا گلگ شونی ۽ بدوانی ۽ حسر چوش جوڑ بوان آت
مسلمانانی دل ۽ جلیانوالہ باع پنجاب ۽ تھا ظلم غناشری ۽ لیشتر ٻپ تر کی ۽ پروش ورگ ۽ لکنگ
آت که چہ آئی سبب ۽ خطر بوتے کہ آل عثمان ۽ ٹرک راج ۽ آزادی غم و تا جنی حاکانی تھا ہور بیت۔
چیا کہ انگریزی گوار خلافت اسلامی ۽ چپ چاگرد پھر ورگ ۽ اتنت۔

ہے سال ۽ تمبر ۽ ماہ ۽ مولانا محمد علی جو ہر ۽ چار سالانی نظر بندی کو ٹینگ ات ۽ ڪل ھندا اسلامی
کانفرنس ۽ نامی ٽیں گلگ شونی ڦچی ۽ عمر اگاہ ۽ بہر زورگ ۽ لکھنؤ سر بوتگ ات کہ ہمیشی گیش
گیواری خلافت کانفرنس ۽ ارادو شم رستگ ات خلافت کانفرنس ۽ صورت رسگ ۽ مسلمانان مزین
اویت دل ۽ بوتگ اتنت بلے شومی ۽ بچار کہ دیما گام جنان ۽ ہے کانفرنس ۽ گوں کانگریس ۽ یکوئی
کت ۽ آئی سروکاں گا ندھی ۽ راوی سر کر دگ مَن ات۔ اقبال صوبائی خلافت کمیٹی ۽ باسک ات
بلے حاتمانی چشیں بدی ۽ سبب ۽ گوں خلافت ۽ سر کر دگاں آئی زورا کیں نادھی پیدا بوت انت،
نادھی ۽ وسیب بوتگ انت۔

سری ایش کہ اقبال ہے ہبر ۽ حق ۽ نہ ات کہ خلافت ۽ گل انگستان ۽ بروت آئی ایشرا
انگریز ۽ پند لے گھنگ ات۔

دوئی ایش کہ گوں بکالاں گوں کپان بے گک کاری ۽ ججز ۽ را پے مسلمان ز لئے لیکھنگ چیا کہ
کجام یک مُتکلیں ہندو مسلمان عہد و قرار ۽ ابید تھنا پا انگریز دشمنی ۽ عشریداری پنپداں جمیں قومیت
۽ بے سخیں لیکا مسلمانانی جتا ٽیں قدر ۽ گار کنست۔

ہے ناپتا کی وہ دیکھ لکھیشت انت تہ اقبال چہ صوبائی کمیٹی ۽ یک کرتو بوت اقبال ۽ دیداء
مارگ ات کہ و ت عثمانی خلافت ۽ آ کبت بے سخ ات بامد کہ مسلمانانی یکوئی ۽ بن حشت ایش
بدل ۽ کجام دگہ دودے ۽ سر ۽ بہت۔

۱۲ پریل ۱۹۲۲ء ۽ اجمن جمایت الاسلام ۽ سالینی ڻجی ۽ اقبال ۽ وقتی دراجیں پر بندے
”حضر را“ اُشکنا کینت ولجه عبدالجید سالک ہمود ۽ ساڑی ات۔ آنبشہ کفت۔

”یکے واہے پر بندے اقبال ۽ شاعری مارکش ۽ درچھلیں تب ۽ جمال پیلویں گرو شک ۽

دروشم گپت غیک یک گال ۽ اشناں گچین تب غُزانت ۽ واہند چنڈگ ۽ انتت۔ دومی ہمیشی تل
۽ علامہ اقبال ۽ مزینیں جنگ ۽ ریسگ ۽ سوب مندیں قومانی چپ بدی آہانی شیطانی سیاست، زر
واری ۽ درودہ پوریات گرانی جھسرگ، اسلامی جہان، خاصیں چیئے ۽ عثمانی ٿرکانی بے دست پادی ۽
اثر مندیں، گراں گوہریں پھشاںکے داتگ۔ غہے درحق ۽ اوباردگی قومیت غہون رنگ ۽ چینی ۽
سرعے باپوریں ڏھک جنگ،“

اقبال ۽ تیوگیں شاعری ۽ سراغنت ڪوش تالان انت آئی وقیٰ ہم ہے حال ات آئی پیلویں
پہچ آر ۽ اگہ کجام یک لقبے بوت کوت ته آنت ”عاشق رسول صلی اللہ علیہ وسلم“ چے یک شہارے ۽
ہمیں ڏس ریت کہ آڑا رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم ۽ عبا کیں درگه ۽ یک گھیں قدر رے رستہ۔

جنوری ۱۹۲۰ ۽ کجام روچے ات آڑا یک نمندی یے رست کہ نمندی بیشته کنوک ۽ نام غڈس
نشان مان نہ بوتگ۔ بیشته کرتگ ات کہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ۽ دربار ۽ تئی یک خاصیں جا گے
انت کہ ترا انگت ہمیشی خبر نیست اگہ تو پلان وظیفہ ۽ واناں بنکے گڑاں ترا ہمیشی ڏس ریت ہما وظیفہ
ہم نمندی ۽ تھا گون ات چوش کہ نمندی بیشته کنوک ۽ وقیٰ نام بیشته نہ کرتگ ات پو انکہ اقبال ۽ ایشرا
کسی چوک لیکھت غہے بشارت ۽ نیمگ ۽ دلگوش نہ دات۔ تن ہتھیں روچاں ہما نمندی ہموداں
کپوک ات پدا انگر آنگرگار بوت انگت چار ماہ نہ گوئنگ ات کہ یک باز جمیں جاورے دیما آنکہ
کہ اقبال ۽ وقیٰ پُر اسراریں پت ۽ چوش بیشته گت۔

پیغمبیری میں ہبرے انت کہ چہ کشمیر یک پیغمبرزادگے پہنچی گند ۽ ننداء آنکہ آئی عمر کساسی
یا کسی غہنچے سال بیت چہ دیم ۽ شرفداری ودی بوئیگ ۽ ات گپ ۽ ترا ان ۽ ہشیار سر پدغ ۽ نندگیں
مردمے زانگ بوت ات بلے چہ یشی پیشتر کہ آگوں من گپ ۽ ترا ان بکفت منی گندگ ۽ بے اختیار
زار زار گریوگ ۽ لگت۔ من دل ۽ گوئشته بلکن دورگ آماجیں مردمے انت چہ من ۽ کجام کمکے
لوٹیت من حال ۽ احوال پُرست گوشے من چوچن کمکے نہ لوٹیں منی سرا خدا ۽ فضل رحمت انت منی
پیر بیان خدا تعالیٰ ۽ حذمت کرتگ غمن ہما ہانی کرتگیں ۽ برور دعووگ ۽ اول۔ گریوگ ۽ سب وشی
انت نہیں غم، سرجمیں حال احوال کنگ ۽ آئی گوشتن انت کہ نو گام ۽ کہ منی لوگ سری ڳلر ۽ نزیک

إنت من کشف عِحالٍتْ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ع دربار دیست و ہدیکہ جماعت پنمازء اشتات ته درسیں ولجه کا سامس عِمسٹر ع پُرسٰت، باریں محمد اقبال آتکہ کہ نیا تکہ؟ زانگ بوت کہ مجلس عہبرہ مندہ انت ہے خاطر عیک بزرگے عِراقباں عِگوں جنگ عروال دات سا ہتے عِرنڈمن دیست کہ یک ورنا ع مردمے کہ ریشے تراشنگ ات عِرگنگ ع اپسے چک ات گوں ہما برگ عِنماز ع جماعت عِگوں کپت ع ولجه راستیں کش ع اشتات۔ پیرزادگ گوشیت کہ چیشی ع پیشتر من ترا ندیتگ ات نہیں کہئی نام زانگ ات من کشمیر ع یک بُر زگے ولجه بجم الدین ع گورا شتوں ہے درستیں کسے بیان گت آئی شے بازستا کت آشمارا شے عیشہانی سبب ع زانت ہر چنت ع کہ آئی تراندیتگ۔ ہماروچ ع من دل ع جزم کت کہ لاہور ع روئین گوں شمادوچار کپین۔ گڑاں ایوک ع شے گندگ ع من چہ کشمیر ع سرگپت اوں پند روان آتگ اول تی گندگ ع من ع پمیشا گریوگ ع گپت کہ من ع تویی کشف عِراسی رتگ چیا کہ ہادر وشم کہ شئے من کشف عِحالٍت ع دیتگ چ آئی ٹالے مودع ہم پرک نیست ات۔

ہے محبر اع اہلگ امن ع ہمانمدى ع یات آتک کہ آئی حال من وقی نمدى ع بندات ع داتگ من سکی ع جاالت بوان بوتگ اوں ع ارواد سکی ع بے تاہیری ع تکانسری ع آماج انت کہ من چیا ہمانمدى گارکت نوں من ع ہما وظیفہ یات نہانت کہ ہے نمدى ع بیشگ ات شامانت ور لکنے اڑگ ع یک نہ یک رپکے شون بدارات چیا کہ پیرزادگ ع گوشنگ ات کہ شے باروا من ہر چیزے کے دیتگ آتی مات ع پت ع نکلیں دعا یانی آسرا نت۔

یک جنوری ۱۹۲۳ء اقبال عِراسِ عِشرف رست آئی دریکیں سنگت میر غلام بھیک نیرنگ ع ہے ترس عِتادِ شاہ کت کنوں تو بلکن ع چہ آزاتیں مارکھانی شوندات ع کارگپت مہ کے گڑاں اقبال ع بیشیت کت۔

من شمار اثر فداری عِحال و دیگ لوٹگ بلے ہما جہان ع کہ من عِشماج منداں ہما جہان ع چوشیں مارکھت چہ مارگ ع پھت ع بالا انت صد ای لیکھہ ع نمدى عِتار آیاں انت ع من حیران ع عجب مارگ ع اوں کہ مہلوک چوشیں چیز ای قدر ع پرچھے چوگراں گوہر لیکھیت۔ نوں سرکیت ہما

بیہار کے آئی مارکٹ شے زردعمار تک گڑاں سو گندپ خداوند وال جلال کہ آئی پنجک ء منی زندگ ارواد
انت ء سو گندانت ہما بزرگ ء بالاتریں وابھی (صلی اللہ علیہ وسلم) کہ چ آئی مہرم من ء خدا تعالیٰ ء
سر ایمان نصیب بوتگ ء من ء مسلمان عناء پرانت جہان ء پھیں زور اکی ئے من ء چ حق ء
گوشن ء گستاخ اشت نہ کنت انشاء اللہ۔

۳۰ مارچ ۱۹۲۳ءِ احمد بن حمایت الاسلام عم را گاہ ء اقبال ء وقی نامی میں پربند "طلوع
اسلام" ونت ہے پربند یونانی سرا اثر کافی سوب کنگ ء درگت نوشہ کرتگ ات پربند چونی ء پے
انت مسلمانانی روشنائی میں آکبت ء گلوے

دلیل صحیح روشن ہے ستاروں کی تک تابی
افق سے آفتاب اُبھرا ، گیا دورگراں خوابی

مئی ۱۹۲۳ءِ پیام مشرق چھاپ بوت ہمیشی اُلمی قدر ء اقبال چوٹی بیان کنت۔

پیام مشرق ء رہ بند ء ہتھی پر چند دیوک جرم حکیم حیات گوٹھے ء قبلی دپڑانت.....
ہمیشی مول گیشتر ء ہما اخلاقی مہذبی ء علمی ء حالینی ء شوندات انت کہ آہانی شریداری گوں قومانی تھہ
دلی ھیل تھہ باطنی وصف ء انت چریشی ء صدر سال پیش ء کہ جرمی ء گروآسان ء انوین حالتاں
چیزے نہ چیزے ہمنگی است ات بلے حالینی ایش انت کہ جہان ء قومانی تھہ باطنی بے تاہیری کہ
آہانی ارزشت ء تھیک ء گراستیں لیکھے اپارے سبب ء جتنہ کنسیں کہوت بے تاہیری ء آ ماچیں یک
مزینیں روحانی ء گزندمانی آشو بے ء پیش ڈاہ انت۔ یورپ ء مزینیں جنگ یک قیامت بودہ کہ آئی
کہنیں جہان ء ربیدگ ء راچہ ہر پہنات ء فنا کرتگ ء نوں چ آشائشگی میں ربیدگ پاں زند
دفترت ء جھل بنی ء یک نوکیں آدم ء پا آئی ء دوار جاہ ء نوکیں جہانے ڈاکنگ یونگ ء انت کہ
ہمیشی یک گیمیر گلگیں گروشکے مار حکیم آئن سائن ء برگسان ء پشتگیں دپڑاں گندگ ء کیت
روآسان ء خاصیں پیکے ء اسلامی روآسان ء قرنانی واب ء زندچم پاچ کرتگ انت بلے روآسان
ء قومانی ء ہنچوش مارگ کرزیت کہ زندگی حوالہ ء کجام وڑیں آشو بے پیدانہ کنت تاں ہما وہدء کہ
آئی جھل بینیں تھہ باطن ء آشو بے جھت ء کجام نوکیں جہانے سہرا میں دروشم درامہ کنت تاں ہما
وہدء کہ آئی جون پیشتر ء بنی آدم ء ضمیر ء دروشم میاریت۔

اقبال ۽ فارسی دپتراں فکری جہت ۽ جاویدنامہ ۽ جمالیاتی لیکھاء زبورِ محجم یک گچین شان مانے
مارنت انگت ہم پیامِ مشرق ۽ ہے یکتنا گون انت کے فلسفی فکر و اشعاری جمالیات و تی و تی بالادعه
رسنگ یک بوتگ انت ہے دپتر ۽ اقبال ۽ گچین گوہریں فارسی پر بنداں گون انت چوش کے تسمیہ فطرت،
نوائے وقت، حیاتِ جاوید، فصل بہار، افکارِ انجمن، سرو دا نجم، محاورہ ماہین خدا و انسان، تہنائی
ششم، جوئے آب، نواۓ مزدور غُدگر، چار بندو ۽ مستونک ایشانی سر بار انت۔

فارسی ۽ دپترا وہدی آ تک انت تے دوستانی پر دیو یکیں زوراء کہ اردو ۽ دپترا ہم یا یکنیت بلے
ہے زور پر دیگ ۽ عقد راء انجوکہ دیر بوت چیا کہ اقبال و تی اردو پر بندان دوار چارے گنگ ۽ واہگ
دارأت کہ پہمیشی آ رزا وہد نہ رست۔ نیٹ ۱۹۲۳ء سری اردو ۽ دپترا با نگ دراء چھاپ ۽ بار یگ
آ تک اقبال ۽ فکری نہ ازم کاری رُز بالادی ۽ پوہ بونگ ۽ با نگ دراء یک گچین شان نہ مانے انت
ہمیشی سربند نہ سر شیخ عبد القادر بنشیہ کنت ..... خدا ۽ شکرانت کہ نیٹ اردو ۽ گپتارانی شوکی آنی ہے
دیر یکیں واہگ ۽ بروست اقبال ۽ اردو پر بندانی دپترا چھاپ بوئے کہ دو صد نو دو (۲۹۲) تا کدیم
انت نہ سے بہر انی تھا انت۔ سری بہر ۱۹۰۵ء پر بندانت۔ دوی بہر ۱۹۰۸ء تک بہر
۱۹۰۸ء بگرتن مروچی اردو پر بندان انت۔ ہے بہر گوں جزم نہ گوشت بیت کہ اردو ۽ تن روچ
مروچی گپتارانی چوشیں کتابے گنگ نہ ایت کہ آئی تل نہ خیالانی ایکناس سخن ماں بہ بیت نہ
ایکناس اوست نہ معتنا یک جاہ بہ بنت۔ پرچے مبات کہ یک قرنے ۽ چاری بہر نہ وا نگ، در بر گ
تجربت نہ سواد ۽ آ سر عَ پر انت۔

ابید ۽ مستونکاں با نگ دراء ۽ خفگان خاک سے استفسار، تصویر درود، گورستان شاہی، شکوہ،
جو اب شکوہ، بزمِ نجم، شمع اور شاعر، حضور رسالت مآب میں، دعا، والدہ مرحومہ کی یاد میں خضراء
طلوع اسلام چوشیں نامداریں پر بندانت کہ ایشی تل نہ گون انت۔ اقبال ۽ پچکاں ہم چیزے
پر بند نہ بشیہ کرتگ انت کہ آ درست ہے دپتر ۽ عمان انت۔

خلافت کا نفر نس نہ مرنیں سرڈگار ۽ مسلمانانی بیل نہ واہگان نہ لہڑ دات آہان نہ ہنچوشیں چبے نہ
وتی پچھج نہ آؤرت کہ مسلم لیگ ۽ جون شہ پچماں اندر یک بوت ۱۹۲۳ء قائد اعظم محمد علی جناح ۽ یک

کجیں جہداں آئڑا دو بر زندے رست اُگر پنجاب ۽ ھم اسلامی سیاست آشوب ۽ آماج ات مسلماناں نی تھا شہری ۽ لگنی ۽ کشال پیدا بوت کہ ہمیشی ۽ یونینسٹ پارٹی پیدا کنا ہیئت ۱۹۲۳ء ۽ گچن کاری درگت ۽ اقبال ۽ سر ۽ زور پر دیگ بوت کہ قانون سازیں مجلس ۽ گچن کاری ۽ بہر بزوریت بلے آئی نہ کت چیا کہ آئی نزیک تینیں دوست میاں عبدالعزیز پیر شر ۽ چہ ہے الکھہ ۽ اومیت واری ۽ جار پر بیگ ات کہ پا اقبال ۽ ہے الکھہ تو حیز کرتگ ات اقبال و تی روزینی کاراں وکالت ۽ دست گت ات کہ ۱۹۲۶ء آئی تک ہے سال ۽ مجلس قانون ساز پنجاب ۽ یک رندے پدا گچن کاری بوئیگ ۽ ات سنتاں پدا زور پر دات اے گشتان ۽ میاں عبدالعزیز ۽ ھم گوئختہ آ اقبال ۽ دیم پدی ۽ نہ اوشنتیت بلکن آئی مک ۽ کفت ہے درگت ۽ اقبال ۽ ھم من ات اومیت واری ۽ جار دو دانی ڙو ۽ چھاپ کنگ بوت گچن کاری بوت انت سہرا کیں ہبرے کہ ایداں اقبال ۽ راسوب رسکی ات کو نسل ۽ تھا یونینسٹ پارٹی ۽ را گلیشی بودت آئی تو ان ۽ را پہ مسلماناں کار بندگ ۽ اقبال ۽ یونینسٹ پارٹی ۽ ھور بوت بلے وہ دیکھ ہے گل ۽ ناخواریں دود دستور دیست انت اقبال ۽ ہے گل یہ دات سر آ تلکیں مدد تھنا کیں باسکے ۽ پیم ۽ گواز یہت۔ ہے سال ۽ پنجاب ۽ صوبائی مسلم لیگ ۽ کاردار ۽ منصب ۽ رست کہ اچ ہمیشی مزن سر ڏگار ۽ مسلماناں سیاست ۽ درگہہ پاچ بوت نوں اقبال ۽ کارگریں سیاست ۽ گام ایر کرتگ ات۔

چ بکالانی نیگ ۽ شدھی ۽ سنگھن ۽ بنا میں عہد ۽ ججز و تی زور ۽ انت کہ چ ہے سب ۽ گام پہ گام بکال ۽ مسلماناں کو شکار انت ہے پاتانی گردار ۽ مسلماناں نیام ۽ ھم شور ۽ شر پیدا ری ۽ کار گز اردو شم دیگ بوئیگ انت غلام بھیک نیرنگ ۽ یک ہنچو شیں گلے ۽ مک کاری ۽ بنشتہ کت تھ علامہ ۽ وقت خدمت پیش کنان ۽ پس دات۔

”منی نٿ ۽ اسلام ۽ تبلیغ ۽ کارچہ درستیں کاراں دیما ترانت اگہ ہندوستان ۽ پہ مسلماناں سیاست ۽ مول ۽ مراد تھنا کیں آ زانی ۽ زندمانی گہو دی انت ۽ اسلام ۽ رکھیگ ۽ مول نہ انت ہنچو شکر مروچاں قوم دوستیں گلانی تب ۽ سہرا انت تھ مسلمان و تی مول ۽ مراد سو بین نہ بہت۔“
چم گنداء ایش دوچک ۽ راستیں ٹونک انت بلے اقبال ۽ ہے پیروز لیں گوشتن ۽ پاکستان ۽ جنر ۽ جھور تل ۽ مان ات۔

جون ۱۹۲۷ء زبور عجم چھاپ بوت گوں مولانا گرامی ء کتاب ۽ پچاراء کنان عشته
کنت ”منی کتاب زبور عجم توام بوتگ۔ یک دورو چانی تہا کاتب ۽ دست ئے کپیت غ پائزدہ روچاں
رند چھاپ بیت ایشی چار بھر آنت سری بھر بنی آدم ۽ گوں خدا را زو نیاز، دوئی بھر بنی آدم ۽
خیالات بنی آدم ۽ عباروا۔ راہند دوینانی دستونک ۽ وڑ ئے سئی بھر گلشن راز جدید (محمود شبستری) ۽
جھانی پو، ایشی نام من گلشن راز جدید در پنگ۔ چاری بھر یک درا جیس پر بندے بزاں مشتوی
که من آئی نام بندگی نامہ شوند اشتگ، مشتوی ۽ تھے ۽ برنامہ انت۔ غلامی کا اثر فنون طفیلہ پر، بزاں
ساز زیبل ۽ مصوری ۽ سرا کرتگ۔

۳ جنوری ۱۹۲۱ء اقبال چڈلی ۽ زرباری ہندوستان ۽ تروتبا ۽ سرگفت اوداں انھیات
اسلامیہ عنوکیں دروشم ۽ سر حال ۽ مدارس غ پدامی سور، بنگور غ حیدر آباد کن ۽ گشتاںک داتگ انت
جنوری ۽ گذسرال لاہور ۽ واترکت ہے گشتاںک رندرے ۽ کمیں لکیش کنگ می ۱۹۳۰ء ۽
lectures on the reconstection of Religious thaught in Islam
شنگ بوت انت۔

۱۹۲۹ء گوں افغانستان ۽ اقبال ۽ کارپدی سیادی ۽ بندات بوت ۽ جنوری ۱۹۲۹ء بچ سقہ
۽ امیر امان اللہ خان کہ افغانستان ۽ حاکم ات آر چ ملک ۽ برکت کامل ۽ راوی چنگ ۽ گپت
تیوکیں ملک گس جنگی ۽ آماج بوت نیٹ جزل نادرخان ۽ بچ سقہ ۽ پر چند دیگر ۽ جہہ جت اقبال
۽ آر چ بچ آورتت علماء عبازیں تہراں آئی مک کت۔

جزل نادرخان ۽ پہ مالی مک ۽ خاطر اقبال ۽ مژنیں سرڈ گار ۽ مسلمانانی نام ۽ یک دسبندی
۽ شنگ کت آر ابگدین تھنچش رانگ بیت کہ آ مر وچی ما را تو ار پر جگا انت اے وہ ہزارانی
ہزار میل ۽ گلز میں غ لکھانی مسلمانانی فرزند ۽ زند ۽ جاوراں ۽ بیہار دیما انت یک عزت مندیں
دروگ آساریں ہمسا ہنے ۽ ڈول ۽ ہندوستان ۽ مسلمانانی سرافرض بیت کہ آ افغانستان ۽ راچ
زیانی ۽ کوات ۽ چپلا خال رکھیگ ۽ ہر چو نیں دلاوری جہد کہ بوت کفت الم ۽ بکفت۔

فاطیں ۽ جہودانی گیش بوو کیس پچھت چوپ ۽ زورا کی چنگ مان کنگ ۽ خاصیں چیئے ۽

القدس ۽ یک بھرے ۽ آہانی ناچنکیں چیر جنگ ۽ نادشی تو گیں ہندوستان ۽ مسلمان گلگ شونی
مرا گاہ کنگ ۽ آئنت۔ ۷ ستمبر ۱۹۲۹ ۽ اقبال ۽ کماشی ۽ چخوشیں یک شاہگانیں دیوان عمر اگا ہے
بوت اقبال ۽ عویٰ تران ۽ چوش گوشتہ۔

”ہے ہب پہنچ ۽ رد انت کہ مسلمانانی ضمیر چڑھن دوئی ۽ ہورک انت البت ایش راستے
کہ وطن ۽ مہر ۽ ابید مسلمانانی دل ۽ اسلام ۽ مہر عجیز ہم سرمی ۽ چول جنت ۽ ایش ہما جیز ہانت کہ
ملت ۽ تکانسر ۽ ٹنگ بوتگیں مردمائ جم کوت، کم کوت کلیت ہم مدام ہنچوش کوت..... ۱۹۱۳ء
انگریزانی شہزادت پروتی سیاسی میں گزر ۽ پکاراء چ ہجوداں کارپت، صیہونی (بڑاں ہجودانی)
جنز ۽ راپراہ پہنات کناں پروتی گذر ۽ ہمار پک کہ کاربست انت اچ ہماہیں یکے ۽ آسر منے دیما
انت ہجودا فقصی ۽ میت ۽ یک کپے ۽ واہندی کاربندگ ۽ جاک جنگا انت آہاں پسات ۽ آس
ماندا شنگ مسلمان ۽ آہانی زالیوں ۽ چکان ۽ چوپیں ۽ میثان گشگ ۽ انت..... نوں برطانیہ ۽
حکومت ۽ ماں فلسطین ۽ پول گول ۽ جاوال گھتر کنگ ۽ یک کمیشنے روان دیگ ۽ رضادا تگ بلے
من جار پر بیگ لوٹیں کہ مسلمانان ۽ ایشی سر ایسہ نیست انت“
نومبر ۱۹۲۹ ۽ گذی پتگ ۽ اقبال علی گڑھ عشت ۽ مسلم یونیورسٹی ۽ الہیات اسلامی ۽ بابت
سے سرزیاں گشتاںک دات انت۔

۷ اگست ۱۹۳۰ ۽ اقبال ۽ آریفیں پت شیخ نور محمد سیالکوٹ ۽ زوال بوت، مات ۽ زوال
بویگ ۽ تاریخ اکبرال آبادی ۽ پر بیگ آت بلے آریفیں پت ۽ زوال بویگ تاریخ علاقہ اقبال ۽
وت پر بست کہ آئی قبر ۽ سروں ۽ نشک انت

پدر و مرشد اقبال ازیں عام رفت

ناہما راہ رواں منزل مالک ابد

ہائف از حضرت حق خواست دو تاریخ رحیل

آمد آواز ”اشرحت“ و ”آ غوش لحد“ ۱۹۳۰ء تشكیل جدید الہیات اسلامیہ ۽
رد اگریزی ۽ شش گشتاںکانی دپت چہلا ہو راء چھاپ بوت نوں ہے کتاب ۽ ہپت گشتاںک مان

إنت۔ پٽمني گشتاںک ”چے مہذب بوت کنٹ“ انگلستان ۽ ارٹاٹیلین سوسائٹی دزبندی ۽ رندرتے نېشتہ کنگ بوگت آت ۱۹۳۲ءام انگلستان ۽ واگ بوگت آت۔

شہزادانتاں حالینی ۽ تراناں کنگ ۽ دوراپنڈ شونداشنگ انت ھتھیں عشق ۽ عقلی په ہماردمان کہ ایمان بانصیب بزاں دین ۽ ابدی حالینی چو ما رکشاں سد کی بنت آ عشق ۽ واجکارا نت چوش کہ حصی ۽ تجربی چیز اں مختلفی ۽ عقلی دلیلانی گزر نہ بیت پوانکہ عشق ۽ واجکارانی زرد ۽ وسماں دلیل ۽ برہان ۽ بدل ۽ ماجرا ۽ کسہ دستاںک ۽ رنگ ترند انت دوی پہنات ۽ بنی آدمی یک مزینی تپے نوبتائی لوٹ ۽ گزر ۽ روعہ زندگواز ینگ ۽ فکر کنگ ۽ ناعلانج بیت چوشیں مہلوک الم ۽ راہم دود ۽ رو ۽ علمی ۽ سائنسی منگی ۽ منگی سنداء ابید سر پد بوت نہ لکھت آہان ۽ دین ۽ چارکل ۽ گوں کنگ ۽ الی انت کہ آہانی نفوکی ۽ مازگی مزینی بدلي آرگ ۽ سخن بے سیتیں جهادانی جاگه ۽ حالینی ۽ راہماہانی جند ۽ سنداء آرگ شوندارگ بہ بیت اے کارہما پہکلیں شہزادانتائی انت کہ آ دین ۽ حالینی ۽ جہلائکی ۽ پچیگ ۽ حالینی ۽ جہلائکی ۽ سر جمیں زانت ۽ واہندا نت آ عقل ۽ واجہ بنت۔ نوں چوش کہ لوز چ وقی حالینی ۽ حقیں معنا ۽ دور کنڑاں انت پوانکہ عقل ۽ راہتنا کیں مازگی تو انے زانگ بوگت کہ آ بس تھنا مارکشاںی جہان ۽ چیزانی چکاس ۽ حد ۽ داریت ہر چنت ۽ ک عقل وقی راستیں سر پدی ۽ حالینی ۽ شہرار غوت ماں وقی شریداری ۽ شوندات ۽ مزینی دیلہ انت۔ اقبال ۽ نز ۽ ہے دو کیں راپنڈ کار مرا زانت آئی شاعری عشق ۽ رپک ۽ دیم درائی کنوک انت ۽ گشتاںک عقل ۽ تب ۽ ڈولدار گشتاںکانی دین ۽ سر جمال ۽ حالینی ۽ رابنی آدمی فکر ۽ تجربت ۽ جہانگیریں خاصیت ۽ جمیں نفوکی ۽ بیکواہ بیکیں عوامل ۽ ہم تب کنگ انت اقبال ۽ خیال ۽ ہے گزر ۽ بندات ۽ راہ اسلام ۽ ہم دیما تر چارگت آت۔

۱۹۳۰ءاں پاکستان ۽ اقبال دوئیاں په یک تاریخی میں حوالہ انت۔ دسمبر ع پیست نہہ ۽ روج ۽ الہ آباد ۽ شہر ۽ کل ہند مسلم لیگ ۽ سالینی مجی عمر اگاہ بوت کہ ہے روج ۽ قائد اعظم سری گول میز کانفرنس ۽ بہر زورگ ۽ لندن ۽ شنگ آت۔ آ وجہ ۽ سوگی ۽ روعہ ہے دیوان ۽ کماشی اقبال ۽ راکنگی ات، ہمیداں آئی ۽ ہما تاریخ سازیں کماشی گشتاںک دات کہ الہ آباد ۽ گشتاںک ۽ نامدار انت

ہے گشا نک عسری رندے ہندوستان عتہا اسلامی ریاست عیک نشکے شون وارگ بوتنگ آت۔
برطانیہ حکومت عدوی گول میز کافرنس عاقبال عراہم بوتنگ آت دیم پ لندن عروگ ع
آستمبر ۱۹۳۱ چہ لاہور عسر گپت، دوی سہب عدالی عسر بوت ٹیشن عسر عہزادی ہزار مردم پ
بیادرشات عجم بوتنگ انت۔

۱۰ استمبر ۱۹۳۱ عبکی عرسست، دیکی روچ عچہ اوداں آپی جہاز عدیم پ لندن عراہ گپت عکے
ستمبر علندن عسر بوت ہر چنت ع کہ اقبال دوی گول میز کافرنس ع بہر زورگ عشیک آت بلے
انگلتان ع آئی علمی غلبہ اکی نام توار، قدر چ سیاسی میں نام آوری ع بگوشے چنت درجہ بالا ات آئی
دست گئی دوہرائی بوت انت کافرنس ع بنداں ع ہتھیں چوشیں گرو شکاں ماں شانت کہ اقبال دل
کہت بوت ہتھیں نیاداں پہ بیدلی بھر گپت انت بلے وہ دیکے چ کجام یک آسرے ع دل ایکیم بوت
تینیٹ ۱۹۳۱ ع چہ مسلمان میں گل ع جتابوت بلکن چہے کافرنس ع ہم گستاخ بوت نوں لندن ع
دارگ ع بچیں جواز تے نہ بوتنگ مولا نا غلام رسول مہر قی ہمراہ کت ۲۲ نومبر ع شب ع روم ع
سر بوت سے روچ گند نند ع تاریخی میں حد چبیل ع سیل سوادع گوست انت ہمیاداں اقبال ع گوں
امیں ع حاکم مسویں ع ہم گند نندے کت۔

۲۹ نومبر ع اقبال دیم پ اسکندر یہ عسر گپت کیم دیکر ع صباہ ع اوداں سر بوت بندن ع سرا بازیں
مردم پ آئی بیادرشات عجم بوتنگ انت ہے روچ ع پیشیم ع ریل ع سوار دیم پ قاہرہ ع ثبت بیگاہ ع قاہرہ ع
سر بوت مصر ع ہتھیں روچ مانگ ع اقبال ع تاریخی میں جاگہ ع دوار سیل کت انت چندی دعوتاں ہمیاد
بوت جامعہ از ہر چارگ ع رندھ دیکر ع بیگاہ ع ریل ع نشت دیم پ بیت المقدس ع رواں بوت۔
۴ دیکر ع سہب ع بیت المقدس ع آتک گوں انگت شرف مندیں باسکاں مفہی عظم فلسطین سید
امین الحسینی ہم پ بیادرشات ع ساڑی بوجہ دیکتری روچ ع موئر عالم اسلامی ع پھی ع دیوان بنابوت اقبال
باسکے عوڑے ہمیاد بوت آڑانا ب صدر ع منصب اش دات تن ۱۷ دیکر ع اقبال درستیں کارگزاری ع
شریدار بوتیں نوں واتر کنگی ات گڑاں ہے روچ ع یک دیوانے عوڈی واتری ع تران کت۔

۲۸ دیکر ۱۹۳۱ ع سہب ع بکی ع سر بوت اوداں باز نداشتے ہے بیگاہ ع ریل ع نشت دیم پ

لا ہور ع را ہدگ بوت۔

فروری ۱۹۳۲ء جاوید نامہ چھاپ بوت ایشرا فارسی عڈیوان کامیڈی گوئشگ کرزیت۔

مارچ ۱۹۳۲ء اسلامک رسیرج انسٹی ٹیوٹ عوائی ایم سی اے چارکل ع اوی اقبال روچ

گوازینت بازیں مردمان اقبال ع جند، آئی ازم غفلکر ع سراغشتا نک دات آنت۔

۲۱ مارچ ع لا ہور ع اقبال ع کماشی ع کل ہند مسلم کا نفرس ع مچی بوتہ اقبال ع صدارتی گشتا نک

رات کہ ہمیشی درگت ع دومی گول میز کا نفرس ع احوال اشکنا یکنیت انت ہمانوبت ع ارزشیگیں سیاسی

چست ایری ع چمشا نک دیان ع آیوکیں آ کبت ع گھبودی ہدوکی شونداشت آنت ہے ترانا پہ

ہربابت ع ارزشیگ انت ایشرا ڈل چارکنگ ع مز نیں سرڈ گار ع اسلامی تاریخ ع چھود زانت نہ

بنت۔

۱۹۳۲ء آ خر ع برطانیہ ع حکومت ع نیگ ع چلندن ع سی گول میز کا نفرس ع بست بند کنگ

بوت اے رندی ہم اقبال لوگ بوتگ ات۔ آ ۷ ۱۱ اکتوبر ۱۹۳۲ء دیم پ انگلستان ع را گپت تن ۳۰

دسمبر ع ہموداں منت بلے اقبال ع کا نفرس ع چھیں ہمدلی شون نداشت چیا کہ ایشی لیکیشنر سر حال

نجاہی بحث و ترانا آنت کہ گوں آہاں اقبال ع را چھیں تبے نہ بوتگ آئی تب ہندوستان ع تھا

صوبہانی و ت واجہی بوتہ کہ آئی تل ع نجاہی حکومت نام ع چھیں شئے نہ بوتہ کہ صوبہانی تچک ع

سروسیادی گول لندن ع نشتمیں وزیر ہند نہ ات۔

چ انگلستان ع اقبال فرانس ع آ تک ماں پیرس ع گول لوٹی ما سینون ع ہنری بر گسان ع ڈچار

کپت۔

جنوری ۱۹۳۳ء اوی ہنگ ہسپانیہ ع شہزادہ اوداں اقبال گوں روآسان ع نامی میں شہزادت

آ سین پالا کیوں ع دچار کپت آئی مہماں بوت ۲۲ جنوری اقبال ع میڈرڈ یونیورسٹی ع اسپین ع فلسفی

اسلام ع سرحال ع گشتا نک دات ہسپانیہ ع دارگ ع درگت ع آئی ع قرطبه، غرناطہ، اشبلیہ ع طیبلہ ع

سیل سواد کت قرطبه ع میت ع کہ چ دام آئی دل ع چھکیر بوتہ ہے میت ع اقبال ع دل ع بن تل ع

رادست پر کنگ ات ہمیشی ع آ سر ع نہ تھنا اقبال ع بلکن اردو ع چکن پر بند "مسجد قرطبه" پیدا ک

بوت چہ ہپت صد سالاں ہے میت چہ بانگ غنماز عزیز ہر انت اینکسیں دراجیں مددے عرندا
اقبال سری مردم آت کر آئی ہے میت عبانگ دات غنماز وفت "اللہ اکبر" عجاک کہ میت ع
ارواہ بیت چونیں بخاوری انت کہ اللہ عیک بند ہے آنک غنیو گیں ہپت قرنانی سُن عراپ وشت
ع ہے میت ع رادو بر زندگ کت۔

اے حرم قرطبه ! عشق سے تیرا وجود
عشق سرپا دوام جس میں نہیں رفت و بود
رنگ ہو یا حشت و سنگ چنگ ہو یا حرف و صوت
مجھہ فن کی ہے خون جگر سے نمود
قطرہ خون جگر سل کو بناتا ہے دل
خون جگر سے صدا سوز و سردوسرود
تیری نوادل فروز، میری انوا سینہ سوز
تجھ سے دلوں کا حضور مجھ سے دلوں کی کشود
عش محلی سے کم سینہ آدم نہیں
گرچہ کف خاک کی حد ہے سپہر کبود
پیکر نوری کہ ہے سجدہ میسر تو کیا
اسکو میسر نہیں سوز گذار تجوہ
کافر ہندی ہوں میں دیکھ مرا ذوق و شوق
دل میں صلوٰۃ و درود، لب پہ صلوٰۃ و درود
شوّق میری لے میں ہے شوق میری نے میں ہے
نغمہ اللہ ہو میرے رگ و پے میں ہے

اک تو بر گلڈی دھک اقبال افغانستان ٹھٹت - نادر شاہ و تی ملک اے واگنگ زانگ اے را
شہار دنگ لوثت - ہے بابت اے دودانی رژن اے یک گروشکے تیار گنگ اے آئی اقبال، راس مسعودو
سید سلیمان ندوی اے را پپ شور غاصلاج لوٹگ آت - گوں نادر شاہ اے گندند بوان بوت انت - چ
چندی نامی کیں مردمان چہ انہمناں بیا درشت بوت انت، مزینیں، فلات، غلزی، قندھار لہتیں
دگہ الکھاں سیل سواد کت مغل بادشاہ ظبیر الدین بابر، حکیم سنائی، سلطان محمود غزنوی اے احمد شاہ ابدالی
اے گنبدال پاتھر و نت ۲ نومبر اے چہ قندھار سر گپت انت ۶ نومبر اے شپ اے لا ہور اے سر بوت انت
افغانستان اے ہے سواد ہر پکت اے کہ گوڈنڈ بوتہ بلے اقبال اے را گوں ہے گلز مین اے ایشی مہلوک چوشیں
و شیں سرو سیادی اتنت کہ ہے لہتیں روچ سیاست یعنی اہم جوڑتی تجوڑتے بوت انت کہ آئی فارسی
مثنوی اے مسافر اے دروشم گپت ہے مثنوی قولے سید سلیمان ندوی اے خبیر غسر حدا بل غزنیں و قندھار
ع پنٹ زور کیں ندار ہاں اے ہدایہ وال اقبال شاعر اے ارس انت اے باہر سلطان محمود، حکیم سنائی اے احمد شاہ
ابدالی اے بیتواریں ہدیر ہانی زبان اے جھست پتوانت ایشی بندات چہ نادر شاہ شہید اے بندات اے محمد ظاہر
شاہ اے وہاگانی آسرع انت -

۴ دسمبر ۱۹۳۳ اے پنجاب یونیورسٹی اے اقبال اے راڑی لٹ شرفا را یں سند بخشات -
مزینیں سرڑگار اے مسلمانانی سیاسی کیں گل سکیں بہر بانگ غناوی اے تھا کپوک بوتگ انت ہر
کیے اے دپ اے و تی و تی زیبل بوتگ انت مسلمانانی قولی آکبت اے ہہر کلیسرا بے خیال اے ڈلگ
چار کرتگ ات قائد اعظم دل گھبٹ اے دل ایکیم بوت دیم پہنندن شست ہے درستیں جاواہل اے گندگ
اے گرڈنگ تھنا اقبال سر آتگ آت بلے قدرت اے را مسلمانانی گھبودی منظور ات اقبال اے دگہ دل
پہ کافی زور پر دنگیک اے قائد اعظم اے ہندوستان اے واتر کت ۲۷ مارچ ۱۹۳۲ اے مسلم لیگ اے صدر بوت
کہ لیگ اے مردگیک جون اے ارواہ اے مانشافت اے مزینیں سرڑگار اے مسلمانانی روچ اے واتری بنا بوت -

جنوری ۱۹۳۵ اے اردو اے دوی دپت بال جبریل چھاپ بوت -

۶ مئی ۱۹۳۶ اے وجہ قائد اعظم رحمت اللہ علیہ اقبال اے گندگ اے ”جاوید منزل“ اے آتک آئی
اقبال اے مسلم لیگ اے بخاہی پار لیمانی بورڈ اے باسک بونگیک اے سکین دات کہ و تی سکین نادر اہی اے ہم

اقبال ۽ پشاھنگامی قبول کت۔

۱۲ مکی ۽ اقبال دو برپنجاب مسلم لیگ ۽ کماش ۽ منصب گپت۔

جو لائی ۱۹۳۶ء ضرب کلیم چھاپ بوت کہ اقبال ۽ ہے کتاب ۽ ہے کتاب ۽ راستیں عہد ۽ ”جگ ۽ جار“ ۽ نام پر کت ہے کتاب شش بھر ۽ انت۔ اسلام ۽ مسلمان، وانگ ۽ ھیل کاری، زالبول، لبڑا انک ۽ چکنڈ ۽ ازم، روآسان ۽ سیاسیت ۽ محرب گل افغان ۽ پتار، اگہ ہیر گوڈ گریگ گوشگ بہ بیت تہ بال جبریل اقبال ۽ شاعری فکر ۽ مارکٹ ۽ معراج انت ۽ ضرب کلیم آئی شاعری فکر ۽ کمال ۽ آسر۔

نومبر ۱۹۳۶ء فارسی مشنوی پس چ پانڈ کرداے اقوام شرق گوں مسافر ۽ کتابی دروشم گپت اقبال ۽ دراہی روچ روزینی جہل کپان ات دارودرمان ہر چوں کہ وس کت بلے انچکا ہم دراہی نہ رست وانگ ۽ بیشیتہ کلگ پہک ۽ بند کنگ بوتگ ات بس لیکیں ہدوکی تازگ ات کہ ہر چوں کہہ بیت حج بنین ۽ رسول صلی اللہ علیہ وسلم ۽ روضہ ۽ زیارت ۽ بکنین سید راس مسعود ۽ نام ۽ وقتی یک نمدی ۽ کہ ۱۵ جنوری ۱۹۳۷ء بیشیتہ کرتگ ات گوشیت ”انشا اللہ او میت..... کہ آیوکیں سال ۽ حج ہم کنیں ۽ دربار رسالت ۽ ہم حاضری دکنیں ۽ چہ اواداں چوشیں ٹیکی ۽ کارین کہ ہندوستان ۽ مسلمان یات کشت۔

ہے ٹیکی چے ے ات؟ ارمغان حجاز کہ اقبال ۽ زوال بونیگ رنڈ نومبر ۱۹۳۸ء چھاپ بوت اقبال ۽ جانسلامتی روچ پہ روچ جہل کپان ات تھر تھریں نادر اہیاں چی کرتگ ات سلامی ۽ اومیت کمر بوان ات بلے ہمیشی چبیگ ۽ روچ روزینی میں چست ایری بوان اتنت مدام ۽ پیا بیگا ۽ مجلس جم بوت ات۔ مردم کا تک انت گوں آہاں تھر تھریں سر حالاں گپ ٿتران گوں پیلویں حاضریں مازگاں بوان بوتگ نمدیانی پتو ہم بیشیتہ کنا کیت انت تھنائی ۽ جیں مجلس ۽ شعر ۽ آنکن ہم مدام ۽ وڑ ۽ ات کے ۽ دل تپر کہی شون داشت گوں آئی گوشتے۔

نشانِ مردِ مومن با تو گویم
چومرگ آمد تبسم برلب اوست

۲۰ اپریل ۽ شپ ۽ چ بدلي آئکن ۽ ٻڌيٺو بوت چودھري محمد حسین ۽ شھر ۽ مزن مزنيں
 ڏاڪسرا ۽ جم کت سر جمیں چار بچار ۽ رند آهانی مارئشت ايش ات که شپ گوں خير سلامت ۽ ڳوسيت
 ته چه سهپ ۽ نوکيں دار درمان ڪنگ ٻانئين - ڪميں ديري ۽ واب کپت که کو پڳاں ڪميں دردے چست
 بوت واب سرنياتک واب ڳچو ڪميں درمان ۽ ڳيل ۽ ڄجهدے کت بلنه منته که من بيساري ۽ حالت
 ۽ مرگ نه لوڻين - انگت شپ ۽ پاس است ات که حال ۽ ڄه حال ۽ ڦشت - سهپ ۽ باڳ اشلنگ
 بوت ته پحال ۽ گندگدار ڦشكليں ٻيل ۽ برا هندگاں مارئت که شپ گوسته - درست نز ڦكيم ميٽ ۽ په
 نماز ۽ ڦشت انت بس ڀيکي دير ڦكيم ساہندر ڪوکيں خدمت ڪنوک على بخش په خيالداري ۽ نندوک بوته
 ناگت ۽ دستے دل ۽ سرا اير ڪنان ۽ گوشته اياداں ڪميں دردے چست بيت انگت على بخش آزا
 ان بازاں ڳپنگ ٿئي فکره ات که چ بڪت اقبال ۽ اللہ گوشت ۽ آئي سريک ديءَ ڪپت پيلويں پنج نع
 ۽ چارو ڏه منٹ ۽ سهپ ۽ باڳانی ساڳ ۽ ٻئي مردم ۽ مرگ ۽ پهلو گواز ڀيٽن که آخ داعترس ۽ ڦشت ۽
 عشق رسول ۽ نمونه ات - ان اللہ و انا الیه راجُون -

اقبال ۽ زوال ٻويٽ ۽ حال دم دستي ٽويٽ گيئين شھر ۽ تالان بوت - حالتا کاں آئي زند
 گروشك چھاپ کت دپٽر، عدالت، بازار ۽ مسلماناني هروڙيں ڦگل بند بوت انت شھر ۽ تهازنداء
 هروڙيں چست اير اوشتات آنت بخشش گندگ ۽ کا تک که لا ہور ۽ درستين مهلوک ۽ ”جاوید
 منزل“، ۽ ديم ڪرٽگ وتي ٽيكوکار ۾ واجكار ۽ گڏي ديدار ۽ تن بڳاه ۽ مهلوک ۽ ارساني نو دا
 گئورت -

بڳاه ۽ پنج بجه شہادت ۽ ڪيمه ۽ گرند ڻيں گوانک ۽ ميٽ چست ڪنگ بوت پنجاھ ڦشت هزار مردم
 په ڳوچ ڦجيگ جم بوچ ۽ آنت پرسٽ گانبي ٿئي مرنئين ڦجي ۽ ديدار، ڏنيدار، هستوند، خوار ۽ نيز مند
 عالم ۽ ناوانندگ پير ۽ درست گون بوچ ۽ آنت ٽيك تهنا ٽيم مسلمانے نه، بلکن هر دين ۽ مهذب
 ۽ منوکيں مردم گون اتنن ڦشت بجه بادشاھي ميٽ ۽ چيل ۽ جنازه ۽ نمازو ۽ ڳ بوت پاوكم ده بجه
 نوبت ۽ ٻئي پھر ڻانا زارا حاڪاں ٻوار ڪرت -

علامه اقبال ۽ ہدريه ۽ یك پهنا ته ۽ شاھي مسجد ۽ دومي ٽيمگ ۽ ڪميں گستاخ ۽ لاهور ۽ شاھي

کلات گوں یک دینی شان مان ۽ نشان ۽ جہا گلگیریں شان ۽ شرپ ۽ خدا ۽ شان کے اقبال تن ۾ وہ ہے
زندگ آت دوینا ن ۽ ہمیشانی قدر شرف ۽ رُتبہ دات ۽ زندگو ازینت مرگ ۽ رند ہدیر ہے ہم ہنچو شیں
رس ت کہ آئی گندگ ۽ دین ۽ دنیا ۽ عذر دروریں سنگ چھانی دیما کیت۔

کتابیات:

- آزاد جگن ناٹھ، محمد اقبال۔ ایک ادبی سوانح حیات، نئی دلی، ماڈرن پبلشنگ ہاؤس، 1983ء
- احمد دین، اقبال، مرتب: شفقت خواجہ کراچی: الججن ترقی اردو پاکستان، 1979ء
- آخر قاضی احمد میاں، اقبالیات کا تنقیدی جائزہ، کراچی اقبال اکادمی، 1965ء
- اقبال، سر علام محمد اقبال، پیام شاد: مرتب: محمد عبد اللہ القریشی لاہور: بزم اقبال، 1992ء
- (اقبال نامہ، جلد اول، مرتب: شیخ عطاء محمد، لاہور: شیخ محمد اشرف، 1944ء)
- (اقبال نامہ (جلد دو) مرتب: شیخ عطاء محمد، لاہور: شیخ محمد اشرف، 1951ء)
- انوار اقبال، مرتب: بشیر احمد ڈار، لاہور: اقبال اکادمی پاکستان، 1977ء
- باقیات اقبال، مرتبین: سید عبدالواحد، محمد عبد اللہ القریشی لاہور: آئینہ ادب 1966ء
- علم الاقتصاد، لاہور: اقبال اکادمی پاکستان 1977ء
- کلیات اقبال، فارسی لاہور: اقبال اکادمی پاکستان 1990ء
- کلیات مکاتیب اقبال (جلد اول، دو، سوم) مرتب: سید مظفر حسین برنسی، دلیل اردو اکادمی 1989ء
- کفتار اقبال، مرتب: محمد فیض افضل، لاہور: ادارہ تحقیقات پاکستان، 1977ء
- مقالات اقبال، مرتب: سید عبدالواحد معینی، لاہور: آئینہ ادب، 1988ء
- جاوید اقبال، زندہ رو، لاہور: شیخ غلام علی، 1998ء
- درانی سعید اختر، اقبال یورپ میں، لاہور: اقبال اکادمی پاکستان، 1985ء
- صدیقی فتحی راحم، عروج اقبال، لاہور: بزم اقبال، 1987ء
- صلاح الدین احمد، مولانا، تصورات اقبال، مرتب: معز الدین احمد علی گڑھ ایجوکیشنل بک ہاؤس، 1974ء
- صوفی خالد نذیر، اقبال درون فانہ، لاہور: بزم اقبال 1971ء
- عبد الحکیم غلیفہ، فکر اقبال، لاہور: بزم اقبال
- عزیز احمد، اقبال نئی نشکیل، لاہور: گلوب پبلشرز۔ 1968ء
- فاروقی محمد حمزہ، حیات اقبال کے پہنچ مخفی گوش، لاہور: ادارہ تحقیقات پاکستان، 1988ء
- فروغ احمد، تقییم اقبال، کراچی: اردو اکیڈمی، سندھ، 1985ء
- فقیر سید و حیدر الدین، روزکار فقیر، (جلد دو) کراچی: لائن آرٹ پریس، 1944ء
- گیلان چند اکٹر، اپنائی کلام اقبال بہ ترتیب میہ وسال، ہیدر آباد کن: اردو لیسرچ سنٹر، 1988ء
- محمد علی شیخ، نظریات و افکار اقبال، اسلام آباد: نیشنل بک فاؤنڈیشن، 1983ء

- محمد منور، لیقان اقبال، لاہور: اقبال اکادمی پاکستان، 1988ء
- برہان اقبال، لاہور: اقبال اکادمی پاکستان 1982ء
- میزان اقبال، لاہور: اقبال اکادمی پاکستان 1982ء
- میش اکبر آبادی، نقد اقبال، لاہور: آئینہ اقبال 1970ء
- ندوی عبدالسلام، اقبال کامل، راولپنڈی: کامران پبلیکیشن، 1988ء
- ندوی ابو الحسن علی، تقویش اقبال، مترجم شمس تبریز خان کراچی: جلسہ نشریات اسلام آباد 1973ء
- نذر یتیازی سید، اقبال کی حضور، کراچی: اقبال اکادمی پاکستان 1971ء
- دانائے راز، لاہور: اقبال اکادمی پاکستان، 1988ء
- ہاشمی ڈاکٹر فتح الدین، تصانیف اقبال کا تدقیقی و توضیحی مطالعہ، لاہور اقبال اکادمی پاکستان، 1984ء
- یوسف حسین خال، ڈاکٹر رونم اقبال، لاہور: آئینہ ادب، 1965ء

Dar, B.A.

Study of Iqbal's Philosophy, Lahore: Sh.Ghulam Ali, 1971

Letters of Iqbal, Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 1978

Letters and Writings of Iqbal, Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 1981

Hafeez Malik (comp.)

Iqbal: Poet Philosopher of Pakistan, New York: Columbia University Press, 1971

Iqbal, Sir Muhammad

Development of Metaphysics in Persia, Lahore: Bazm-e-Iqbal, 1964

The Reconstruction of Religious Thought in Islam, Lahore:

Iqbal Academy Pakistan, 1989.

Masud ul Hasan

Life of Iqbal, Lahore: Ferozsons Ltd. 1978

Munawwar, Muhammad

Iqbal and Quranic Wisdom, Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 1985

Schimmel, Annemarie

Gabriel's Wing, Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 1989.

Shahin, Rahim Bukhsh (comp.)

Mementos of Iqbal, Lahore: All Pakistan Education Congress, 1975

Sharif Al Mujahid

The Poet of the East : The Story of Muhammad Iqbal, Karachi: Oxford University Press, 1961

ضمیمه

دیکتری تا کدیماں علامہ اقبال عزمند ہتھیں ارزشگین چادرانی پچار عجیگ آئی درستیں کتابیں لڑشوندار گ بیت۔
علامہ اقبال عزمند ہتھیں وانگ دربرگ ھمے بنی نیں معلومداری سیت مند گمک کارہت۔

ضمیمه: اقبال زند سرگوست

ء 1877

نومبر 9 سیالکوٹ اقبال عودی بوئیگ۔

ء 1891

اسکاچ مشن ہائی اسکول سیالکوٹ ہشتمی عچکاس عسوہ۔

ء 1892

جو نیں پئے عشا عربی عبادات۔

ء 1893

6 مئی ع گوں کریم بی بی ع عاروس۔

ء 1895

چہ سکاچ مشن کا لج سیالکوٹ ع دواز ہی درجہ عچکاس عسوہ۔

ء 1898

چہ گورنمنٹ کا لج لاہور ع دوی درجہ عبی اے عچکاس عسوہ رسگ۔

ء 1899

چہ گورنمنٹ کا لج لاہور ع ایم اے فلسفی عچکاس عیسیٰ درجہ عسوہ۔

ء 1900

13 مئی یونیورسٹی اور بیتل کا لج ع میکارڈ تحریک ریڈر بوئیگ۔

۱۴ فروری ع

انجمن حمایت الاسلام لاہور ع سالینی میڑھ ع سری گشناں تا کدیم پر بند
انشناخت۔

ء 1903

سیک جنوری اسلامیہ کا لج لاہور ع پہ شش ماہ انگریزی ع استاد بوئیگ۔

ء 1903

13 اکتوبر۔

ء 1903

گورنمنٹ کا لج لاہور ع فلسفی ع نائب پروفیسر ع منصب ع رسگ۔

3 جون

ء 1905

پ گچن وانگ دربرگ ع دیم پورپ ع سرگ بوئیگ۔

یک ستمبر

چې کېبرج ئەلبى اے ۽ سندرسگ، میونځ یو نیورٹی (جرمنی) ئەپی ائچ ڈی ئے ڈگری رسگ۔ ڈاکٹر یکش پیلک انسلر کشن ۽ نام ئەندى ڀچ گورنمنٹ کان لج لاهور ۽ منصب عچہ نوکری ۽ دست کشگ۔ چې لکنځ ان لندن ۽ بیرسٹری ۽ سندرسگ۔ چې یورپ ۽ لاهور ۽ واتری۔ (جاوید اقبال ۽ عامت) سردار یقین عارف ٻوت بلے باوروتی لوگ 1913ء آورت۔ امجمون حمایت اسلام ۽ سالینی میڑھ ۽ پرہند "مکوہ"، اشکنا یہت علی گرژھ یو نیورٹی، ۽ اگریزی ئەندى۔ The Muslim Community لندن ۽ سکھی گول میرزا کافرنس ۽ ہم برگریگ۔ پیرس ۽ نامی میں فلسفو گوں برگسان ۽ ڈچار ڪپ۔ ہسپانیه ۽ تر وتاب قرطبه میت عزیزیارت۔ افغانستان ۽ عباد شاھ ۽ لوٹگ ۽ افغانستان ۽ تر وتاب۔ پنجاب یو نیورٹی ۽ ڈی ایٹ ۽ شرفداریں سند بختات۔ کسانیں عیدِ درج ۽ دور ۾ سیوی ورگ ۽ گٹ بند ٻوت درا جمیں نادر ای ٻنا ٻوت۔ پچ روکھی علاج ۽ چندی رندان بھوپال ۽ روگ۔ وئی جند ۽ سنتگیں باد گیر "جاوید منزل" عجیب منندی۔ لوگ باکن (جاوید اقبال ۽ عامت) زوال ٻو گیگ۔ سر ھند شریف ۽ پند جاوید اقبال ھوں ہمراہ بولگا۔ پنجاب مسلم لیک ۽ صدر ۽ منصب رسگ۔ سُہب ۽ پنځنځ گونډ ئاماں جاوید منزل وئی ٿھیں واجہ ۽ درگاہ ۽ سربوت۔	1907ء 1908ء 22 جنوری ئے یک جولائی * 27 جولائی * 1910ء 1911ء اپریل ئے 1932ء 1933ء جنوری ئے اکتوبر نومبر * 4 دسمبر * 1934ء 1935ء 23 مئی * 29 جون * 1936ء 1938ء اپریل *

نیمیہ: 2 (اقبال، شعری دفتر)

(اے باروا تھا سری چھاپ بوئیگ کن خمسال دا گانٹ آنت)

شاعری:

فارسی:

1915ء	اسرارِ نبودی
1918ء	رموزِ بینویسی
1923ء	پیامِ مشرق
1927ء	زیورِ عجم
1932ء	جاوید نامہ
1934ء	مسافر
1936ء	مثنوی پس په بائی کرد اے اقوامِ مشرق

اردو:

1924ء	بانک ڈرا
1934ء	بالی چبریاں
1936ء	ضربِ کلید

فارسی + اردو

1937ء ارمغانِ بazaar

ردائیک:

اردو:

لاہور 1904ء	علم اقتصاد
لاہور 1963ء	مقالات اقبال (روبدن سید عبدالواحد مجتین)
قصدِ حسین تاج عرب دندر کرگیں دپڑ "مضامین اقبال" (حیدر آباد کن 1943ء)	عوتن عذرستیں اردو تران غبشتا نک ہے دپڑ عمان آنت۔

لاهور 1969ء	رو بند مرثیت فتن	کفتار اقبال
حیدر آباد کن، 1942ء	رو بند گیال الدین قادری زور	شاد اقبال
لاہور 1944ء	رو بند عطاء اللہ	اقبال نامہ اول
لاہور 1951ء	رو بند عطاء اللہ	اقبال نامہ دوچھم
لاہور 1954ء	اقبال نامہ ندیم امرزی محمد نیاز الدین قانِ نام	اقبال نیشتانک
کراچی، 1957ء	رو بند نیر نیازی	اقبال ندی
کراچی، 1967ء	رو بند احمد شیر احمد ڈار	انوار اقبال
لاہور 1969ء	گرامی عنام عربوند محمد عبدالقدیری	اقبال ندی
لاہور 1976ء	رو بند رفیع الدین ہاشمی	اقبال ندی
لوگ باک گرامی عنام عربوند حمید اللہ ہاشمی فیصل آباد 1978ء	رو بند گرامی عنام عربوند حمید اللہ ہاشمی	اقبال ندی
کراچی 1983ء	رو بند محمد فرید الحق ایڈو کیٹ	اقبال دکھ بیان
لاہور 1993ء	رو بند زب النساء	اقبال نیشتانک ،

انگریزی:

* *The Development of Metaphysics in Persia*. لندن 1908ء

* *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*. لندن 1934ء

(چھ خطبات پرشتم پہلا ایڈیشن لاہور سے 1930ء میں چھپا تھا)

* *Thoughts and Reflections of Iqbal*. انس اولاہور 1964ء مرتب: جاوید اقبال لاہور۔

* *Stray Reflections*. 1961ء مرتب: جاوید اقبال لاہور۔

مرتب: طیف احمد شیر وانی لاہور۔ * *Speeches Writings and Statements of Iqbal*.

1977ء (اقبال اے انگریزی ۽ هادیں پیشا کئ ۽ گشتاک کاچ پیشتر دیچانی درو شمعہ چھاپ یوان یونگ

انت ہے چیس دیڑھ جم گلگ بونگ انت)

* *Letters of Iqbal*. 1978ء رو بند احمد ڈار لاہور۔

